

Genusperspektiv på nationalekonomi

av Anne D. Boschini
Christina Jonung
Inga Persson

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Genusperspektiv på nationalekonomi

Utgiven av Högskoleverket 2005

ISBN 91-85027-37-5

Författare: **Anne D. Boschini, Christina Jonung, Inga Persson**

Grafisk form: Högskoleverkets informationsavdelning, Alexander Florencio

Tryck: Lenanders Grafiska AB, Kalmar, december 2005

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Förord	5
Inledning – genus och nationalekonomi	7
Nationalekonomins problemområde och angreppssätt	9
Allt ljus på marknaden	11
Vad innebär ett genusperspektiv i nationalekonomin?	13
Varför behövs ett genusperspektiv?	17
Nationalekonomisk genusforskning	21
Familjeekonomi	26
Arbetsmarknadsekonomi	33
Makroekonomi	41
Utvecklingsekonomi	49
Internationell ekonomi	53
Experimentell ekonomi	54
Ekonomisk politik för jämställdhet	56
Feministisk ekonomi och kritiken av neoklassisk teori	63
Kvinnor i nationalekonomin	67
Den ekonomiska människan	71
Tack	73
Tips för fortsatt kunskapsinhämtning	75
Tidskrifter	75
Internetlänkar	75
Referenser	77

Förord

Genusperspektiv på nationalekonomi är skriven av Anne D. Boschini (fil. dr, nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet), Christina Jonung (fil.lic., Bryssel) och Inga Persson (professor, nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet). Detta är den tionde titeln i den serie om genusperspektiv som ges ut av Högskoleverket i samarbete med Nationella sekretariatet för genusforskning. Syftet med serien är att ge en orientering om genusperspektiv inom olika discipliner.

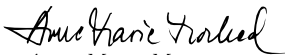
Krav på genusperspektiv inom utbildning och forskning möter ofta motfrågan: vad är genus och vad är genusperspektiv? Det finns inte något entydigt och givet svar, eftersom genusforskare inom olika ämnen har olika syn på hur begreppen bäst definieras och används.

I nationalekonomin arbetar majoriteten av genusforskarna inom ramen för de etablerade teorierna och tillämpar i stället dessa på nya områden, kompletterar ekonomiska modeller med tidigare försummade aspekter, ställer annorlunda frågor, gör nya tolkningar och använder de nationalekonomiska verktygen för att analysera samhällsutveckling och ekonomisk politik ur kvinno- och jämställdhetsperspektiv. Författarna ger fyra skäl till att föra in mer av genusperspektiv i den ekonomiska analysen: först och främst för att förbättra analysen och göra den relevant för flera; dessutom för att jämställdhet är ett viktigt samhällsmål, för att få fler kvinnor att intressera sig för nationalekonomi och för att fler experter på genusfrågor ska ha nationalekonomisk skolning.

Vår förhoppning är att skrifterna ska väcka intresse för genusforskning och stimulera till diskussion och fortsatt läsning inom olika områden.

SIGBRIT FRANKE
Universitetskansler, Höskoleverket

ANNE-MARIE MORHED
Föreståndare, Nationella sekretariatet för genusforskning

LARS JALMERT
Ordförande i Höskoleverkets jämställdhetsråd

Inledning

– genus och nationalekonomi

Den nationalekonomiska vetenskapen intar en särställning bland samhällsvetenskaperna. Den har en lång historia – den moderna nationalekonomin brukar dateras utifrån publiceringen av Adam Smiths *Wealth of Nations* i England 1776. Den har en hög vetenskaplig status – något som underströks när Riksbanken 1968 inrättade ett pris i ekonomi till minne av Alfred Nobel – ofta betecknat som nobelpriset i ekonomi. Nationalekonomerna har i många länder – inte minst i Sverige – ett stort inflytande i samhällsdebatten. Ekonomiska överväganden och analyser väger tungt i utformningen av politiska åtgärder, såväl i den inhemska politiken som i internationellt samarbete.

Nationalekonomins stora inflytande tillskrivs ibland det faktum att den kännetecknas av ett starkt och dominerande paradigm som grund för analyser – den s.k. neoklassiska teorin. Angreppssättet är generellt, har bred tillämpbarhet, kan formaliseras och matematiseras, samt fokuseras gärna på ekonomiska fenomen som går att mäta och därmed testas med empiriska metoder. Paradigmet har visat en förvånande överlevnadsförmåga, trots ändrade historiska förutsättningar och ständigt nya ekonomiska problem. Även om nationalekonomer ofta kan vara oeniga i sina rekommendationer om den ekonomiska politiken, så har de ett gemensamt grundläggande tankesätt när det gäller att angripa samhällsproblemen. Nationalekonomin betecknas ofta som en ”hård” samhällsvetenskap som gärna liknar sig vid naturvetenskaperna snarare än humaniora eller andra samhällsvetenskaper. Inte helt oväntat är det övervägande antalet nationalekonomer män.

Man skulle kunna vänta sig att en sådan vetenskap i särskilt hög grad varit utsatt för inomvetenskaplig kritik av forskare med ett genusperspektiv eller ett feministiskt perspektiv. Så har emellertid inte varit fallet. Medan feministiska forskare i angränsande discipliner sedan åtskilliga decennier ifrågasatt sina respektive ämnens teori och metod utifrån genusperspektiv och sökt utveckla särskilda genus-teorier, så dök motsvarande diskussion upp i nationalekonomi först under 1990-talet. Ännu har den inte haft något nämnvärt inflytande på huvudfåran i ämnet. Majoriteten av genusforskarna i nationalekonomi har valt en annan strategi; nämligen den att arbeta inom ramen för de etablerade teorierna och där tillämpa dem på nya områden, komplettera de nationalekonomiska modellerna med tidigare försummade aspekter, ställa annorlunda frågor, göra nya tolkningar och slutligen använda de nationalekonomiska verktygen för att analysera samhällsutveckling och ekonomisk politik ur kvinno- eller jämställdhetsperspektiv.

Det finns flera möjliga förklaringar till att genusforskning utifrån traditionell ekonomisk teori och metod är så dominerande inom ämnet. En är naturligtvis att kvinnorna inom nationalekonomin är för fåtaliga för att kunna utöva inflytande. En annan är att utbildningen i nationalekonomi innebär en stark socialisering in i professionen och dess värderingar med litet utrymme för alternativa ansatser. Trycket till konformism kan också vara hårdare på kvinnor än på män om de vill kunna etablera sig inom disciplinen och inte marginaliseras. Ytterligare en förklaring kan vara just den traditionella teorins livskraft och styrka. Dess generalitet gör att den fylls med innehåll först genom sina tillämpningar. Att utveckla och tillämpa teorierna och metoderna med genusglasögon har i sig varit utmaning nog för många nationalekonomer med intresse för kvinnors roll

i samhällsekonomin. Genom att hålla sig inom etablerad teori och metod har de också kunnat räkna med att få större inflytande på ekonomisk-politiska beslutsfattare med liknande skolning om de önskat marknadsföra sina resultat.

Det finns därmed en växande forskning, baserad på ekonomisk teori, kring skillnader i ekonomiskt beteende och situation mellan kvinnor och män, kring betydelsen och omfattningen av arbete utanför marknaden, kring familjebildning, barnafödande och omsorgsarbete samt kring den ekonomiska politikens skilda effekter på grupper av kvinnor och män. Trots detta är sådan kunskap ofta ännu inte integrerad i den allmänna universitetsutbildningen i nationalekonomi. Vi är övertygade om att den ekonomiska analysen och förståelsen skulle berikas av fler inslag av genusperspektiv i utbildningarna, vilka lyfter fram hur ekonomisk teori och empiri påverkas när vi tar hänsyn till skillnader i mäns och kvinnors ekonomiska betingelser och erfarenheter. Lika övertygade är vi om att samhällsdebatten skulle förstärkas och fördjupas om fler nationalekonomer med ett genusperspektiv deltog i diskussionen rörande jämställdhet och feminism.

Nationalekonomins problemområde och angreppssätt

Innan vi diskuterar vad ett genusperspektiv i nationalekonomin kan innebära, och vad vi i denna översikt kommer att inkludera, behöver vi kortfattat presentera nationalekonomins forskningsområde och det angreppssätt på samhällsfrågorna som kännetecknar huvudfåran – den neoklassiska teorin. Det grekiska ordet ekonomi betyder ”hushållning” och en vanlig formulering kring nationalekonomins syfte är att den studerar ”fördelningen av resurser mellan alternativa och konkurrerande mål”. I denna korta

formulering vilar flera bakomliggande premisser; samhällets tillgångar är begränsade och de önskemål vi vill tillfredställa är många – omätliga säger ekonomerna. Vi måste således välja. Nationalekonomi handlar om val, eller mer precist: val under restriktioner. Den grundläggande frågan gäller: Hur ska vi kunna få det så bra som möjligt i samhället utifrån de begränsade resurser som står till vårt förfogande? Eller med nationalekonomernas jargong: Hur ska vi använda våra resurser effektivt?

För att studera denna fråga formulerar nationalekonomer tankemodeller över hur val går till: valhandlingsteori. Den grundläggande enheten i analysen är i allmänhet individen; den enskilde som väljer hur mycket han eller hon vill arbeta, spara, köpa av olika varor; företagaren som väljer hur mycket han eller hon vill producera och på vilket sätt. Nationalekonomiska valmodeller har även formulerats för politiker, byråkrater, fackföreningsledare m.fl. Gemensamt är att valet sker under restriktioner. Varje val har en kostnad. Väljer du ett kan du inte samtidigt välja ett annat – det finns alltid en s.k. *alternativkostnad*. Kostnaden för ditt val är det du väljer bort – om du arbetar extra kan detta vara tid med barnen, fritid, sysslor du tänkt göra hemma, en kvällskurs osv.

För att kunna välja, och välja rätt, dvs. optimera ditt val, så måste du ha ett mål. För företagaren är inte målet så svårt att klargöra – här ser nationalekonomen i allmänhet vinsten som målet i de teoretiska modellerna. Vad gäller privatpersonen är det svårare. Ekonomerna brukar anta att individen maximerar sin s.k. nytta. Utifrån sin smak – sina s.k. preferenser – väljer individer det som passar dem bäst genom att väga olika alternativs för- och nackdelar mot varandra. Preferenserna kan vi inte iaktta eller mäta. Slut-satserna om hur de ser ut drar ekonomerna i stället utifrån

individens faktiska val. Preferenserna antas vara stabila och utifrån givna. Hur de bildas är med andra ord inget som nationalekonomer vanligen studerar.

Det är denna fiktiva person som, utsatt för begränsade resurser i t.ex. pengar och tid, strävar efter att maximera sin nytta genom att göra välinformerade och rationella val, som brukar kallas ”*economic man*”. Personen har inget kön – det kan vara en man eller en kvinna. Avsikten är inte heller att det ska vara en realistisk beskrivning av handlandet hos en enskild individ. Målet är att fånga systematiska regelbundenheter i beteendet hos en grupp individer, eller beteendet hos en ”representativ individ”. Nationalekonomen vill kunna studera hur en grups (konsumenters, producenters, arbetsgivares, arbetstgares, sparares, investerares osv.) beteende kan förväntas ändras när det sker förändringar i exempelvis priser, löner och inkomster, dvs. i de restriktioner och valmöjligheter som individerna står inför.

Allt ljus på marknaden

Sålunda rustade skriker nationalekonomerna till verket för att försöka beskriva ekonomiska samband. Detta gör de med hjälp av såväl logiska matematiska modeller som empiriska studier inriktade på att mäta hur de ekonomiska sambanden faktiskt ser ut. Beskrivningen – den s.k. positiva analysen – övergår inte sällan i en normativ analys, där ekonomen utifrån explicit uppställda kriterier drar slutsatser om vad som bör och kan göras för att uppnå en mer effektiv användning av de tillgängliga resurserna.

Det ligger i ämnets natur att ekonomerna ser som sin främsta uppgift att undersöka de ekonomiska faktorernas betydelse för samhällsorganisation och samhällsutveckling. Vilka incitament – drivkrafter – skapar priser, löner, räntor, skatter, bidrag och försäkringar för vårt beteende

(konsumtionsval, val av arbete, hemarbete och fritid, sparande och investeringar) liksom för arbetets och produktionens organisering? Vad blir i sin tur resultatet av detta för sysselsättning, arbetslöshet, tillväxt, inflation, inkomstfördelning och jämställdhet mellan könen? Koncentrationen på ekonomiska faktorer innebär inte att andra faktorer – t.ex. historiska, sociala, psykologiska – fränkänns inflytande på individernas beteende, utan endast att de ekonomiska aspekterna uppfattas som viktiga och i sig tillräckligt intressanta att studera.

En ur genusperspektiv betydligt allvarligare avgränsning är att ekonomer vanligen valt att begränsa sin analys till det som sker på den s.k. marknaden, där varor, tjänster och arbetsinsatser byts mot ersättning i pengar. Den ”marknad” som analyseras omfattar hela den offentliga sfären, dvs. både näringslivet (den privata marknaden) och den skattefinansierade offentliga sektorn (stat och kommun). Den privata sfären, det som kan kallas hushålls- eller icke-marknadssektorn (dvs. familj, omsorgsarbete och ideellt arbete), har däremot oftast lämnats utanför den nationalekonomiska analysen. I princip, och ur den nationalekonomiska teorins synvinkel, är emellertid inte hushållsarbete och produktion i hushållen fundamentalt annorlunda än det arbete och den produktion som sker på marknaden. Produktionens utformning och förläggning är en organisationsfråga, där valet av organisation – familj, småföretag, storföretag, offentlig verksamhet, ideell verksamhet – kan variera över tiden och mellan olika länder. Resurser åtgår emellertid och begränsar valmöjligheterna såväl utanför marknaden som på marknaden. Ett ämne som vill studera effektiviteten i samhällets resursutnyttjande kan inte utan problem ignorera det som sker utanför marknaden. Eftersom kvinnorna står för en så stor del av icke-marknadsproduktionen blir

det ofta just kvinnornas produktiva insatser och bidrag till välståndet som kommer att försummas i den ekonomiska analysen. Ofullständigheten i analysen ger därmed resultat som är missvisande både ur genusperspektiv och samhällsligt perspektiv.

Vad innebär ett genusperspektiv i nationalekonomin?

I vår skrift tillämpar vi en vidsträckt tolkning av innebörden av genusperspektiv.¹ På ett övergripande plan kan det sägas vara att *göra synligt att vi har ett samhälle, och därmed en ekonomi, befolkad av kvinnor och män*. Även om valhandlingsteorin är så generell till sin natur att den kan tillämpas på såväl kvinnor som män, så är det utifrån de sociala och institutionella strukturer vi har i samhället föga sannolikt att kvinnors och mäns preferenser eller restriktioner sammanfaller, och därmed inte heller deras beteende och ekonomiska utfall.

Det första steget i en analys med genusperspektiv är att begära att *all ekonomisk statistik delas upp efter kön*, och att analysen i relevanta fall särskiljer kvinnor och män. Denna ansats kallas ibland bland genusforskare nedlåtande för ”add women and stir”. Men det är att underskatta dess betydelse. Utan relevant ekonomisk-statistisk information om kvinnor och män ser vi inte de skillnader som finns mellan könen.

1. Den intensiva debatten kring terminologin – kön, genus (”gender”), kvinnor, män, jämställdhet – inom andra vetenskaper har inte förekommit inom nationalekonomin. Detta beror på nationalekonomernas analysmetod. Studieobjektet är könsskillnader mellan kvinnor och män – med data och statistik uppdelade efter biologiskt kön. Utgångspunkten är att kvinnor och män kan studeras med hjälp av samma analytiska beslutsmodell. Könsskillnader i beteenden och utfall kommer då i huvudsak att härröra från att kvinnor och män möter olika ekonomiska, sociala och institutionella strukturer och restriktioner. Därmed utgör dessa könsskillnader också genuskillnader. Nationalekonomer tenderar därför att använda termerna kön och genus som utbytbara.

Observationerna utifrån könsuppdelad statistik skapar i sig en utmaning att söka förklaringar genom att utveckla modeller och metod, tillämpningar och tolkningar.

Frånvaron av könsuppdelad statistik är ett mindre problem i Sverige i dag än för bara ett par decennier sedan², men bristerna är fortfarande stora i många andra länders statistik. Samtidigt är det inte ovanligt, såväl i Sverige som i andra länder, att offentliga dokument, som diskuterar ekonomisk politik, näringslivsfrågor, IT-frågor etc., underlåter att utnyttja den statistik som faktiskt finns för att belysa skillnaderna mellan könen inom området i fråga. Ytterligare utmaningar är att bygga upp tidsanvändningsdata som är relevanta för att kunna studera genusspecifika frågor, och att få fram data som är jämförbara mellan olika länder för att kunna studera effekterna på kvinnor och män av olika sociala och institutionella strukturer.

De flesta genusforskare i nationalekonomi har, som nämnts ovan, valt att hålla sig inom etablerad teori och metod. Vi kan säga att de använder sig av *neoklassisk teori med genusinriktning*. Kort sagt innebär detta att ”*economic woman*” inte ses som väsensskild från ”*economic man*”, utan att kvinnors ekonomiska handlande kan analyseras utifrån samma grundläggande teoretiska angreppssätt som mäns.

Alltsedan 1960-talet finns en växande internationell och svensk forskning om kvinnor inom ämnet. Mycket av den är knuten till nya begrepp och teoriansatser som utvecklades redan under 1960-talet, t.ex. tidsallokeringsteorin och humankapitalteorin.³ Denna forskning drevs inte fram av

2. Fortfarande är dock t.ex. svensk statistik över företagande och entreprenörskap inte könsuppdelad.

3. Grundläggande läroböcker på området är Blau et al. (2001) och Jacobsen (1998). Utmärkta forskningsöversikter över olika områden finns också i Peterson och Lewis (red.) (1999). Nationalekonomisk genusforskning presenterades tidigt på svenska i Jonung (1974), Lundahl och Persson (red.) (1983) samt Gustafsson och Lantz (1985).

någon särskild genusinriktad eller feministisk diskussion utan av förändringar i omvärlden och nya problem som pockade på ekonomernas uppmärksamhet. Kvinnors förvärvsverksamhet ökade och verksamheter som förut skötes i hemmet – utbildning, hälso- och sjukvård, barnvård, åldringsvård – flyttades över till nationalekonomernas traditionella domän: marknaden. Kvinnors arbete blev helt enkelt synligt, och därmed också de skillnader som gällde mellan dem och männen i löner, yrken och karriär. Likaså framträdde de problem som bortfallet av kvinnornas hemarbete skapade. Välfärdsstaten växte och krävde sin analys. Dessa forskningsområden intresserade och lockade till sig många av de nytillkomna kvinnliga nationalekonomerna, och också många män. Samtidigt erbjöd den nya datatekniken möjligheter till analys av stora datamaterial om individer och hushåll. Detta innebar att även den empiriska nationalekonomiska forskningen kunde förnyas och fördjupas på ett fundamentalt sätt.

Ett genusperspektiv behöver inte innebära att grundläggande begrepp, teori och metod ifrågasätts. Det kan enligt vår mening likaväl gälla att välja *ämnen* och *tillämpningar* som ökar förståelsen för de processer som skapar och vidmakthåller könsskillnader i tidsanvändning, löner, karriär och samhällsinflytande. Det kan också handla om att *utsträcka teorins område* till sådant som är relevant utifrån genusperspektiv, såsom hushållens egenproduktion, familjebildning, omsorgsarbete och fertilitet. Andra viktiga områden är att belysa effekterna av den *ekonomiska politiken* ur kvinno- och jämställdhetsperspektiv, särskilt då inom det sociala området – familjepolitik, utbildningspolitik, socialförsäkringar, skatter och bidrag. Kvinnors och mäns olika ställning i samhället gör dock att så gott som all politik – även stabiliseringspolitik, tillväxtpolitik, interna-

tionell politik, utvecklingspolitik – får skilda effekter efter kön. Detta kan i sin tur bidra till att förklara skillnader i mäns och kvinnors politiska ställningstaganden.

Ett genusperspektiv lyfter särskilt fram *betydelsen av aktiviteter utanför marknaden* – det som brukar benämnas icke-marknadsproduktion eller hushållsproduktion – för samhällsekonomin utveckling. Detta kan innebära att med olika metoder försöka mäta denna produktion, att med ekonomisk analys belysa beslut och handlande inom familjen eller andra institutioner, eller att uppmärksamma sambanden mellan det som sker på arbetsmarknaden och det som sker i hushållen eller inom den informella sektorn.

I början av 1990-talet bildades *International Association for Feminist Economics* (IAFFE), och strax därefter startade tidskriften *Feminist Economics*. Det blev startskottet för en mer aktiv forskning inriktad på grundläggande kritik av traditionell nationalekonomi utifrån ett feministiskt perspektiv. Denna inriktning ifrågasätter såväl teori som metod inom den neoklassiska ansatsen. Feministisk ekonomi vill problematisera bl.a. följande. *Preferenserna* kan inte ses som givna eller stabila. De formas av socialisering, tradition, historia samt sociala strukturer och maktstrukturer i samhället. Valmöjligheterna kringgärdas av fler *restriktioner* än de som ekonomer vanligen fokuserar på. Utöver tid och pengar lägger t.ex. sociala normer och förväntningar hinder i vägen för kvinnor och män. Arbete utanför marknaden är viktigt att uppmärksamma. Detta gäller särskilt *omsorgsarbete* för vilket man kan behöva speciella modeller. De feministiskt orienterade ekonomerna kritiserar även den starka betoningen på *formalisering, matematik* och stora *datamaterial* i nationalekonomin. De vill ha mer utrymme för verbal framställning och argumentering, för intervjuundersökningar och för studier av mer kvalita-

tiv karaktär. Slutligen menar de att begrepp, modeller och metoder i många fall är utvecklade av män för män och därmed brister i vetenskaplig *objektivitet*. Vi kommer senare i framställningen att presentera och diskutera denna kritik närmare. I huvudsak vilar vår presentation dock på den ansats inom vilken vi själva arbetat – neoklassisk teori med inriktning mot kvinnor, jämställdhet och genus.

Slutligen – ett genusperspektiv på nationalekonomin kan också innebära att följa utvecklingen av *andelen kvinnor inom professionen* och deras karriär. Varför är de kvinnliga nationalekonomerna så få, såväl på universiteten som bland beslutsfattarna? Och varför avancerar kvinnorna inte i samma grad som männen?

Varför behövs ett genusperspektiv?

Det finns flera skäl att föra in mer av genusperspektiv i den ekonomiska analysen. Det viktigaste skälet är: *för att förbättra den ekonomiska analysen, göra den relevant för fler, utvidga tillämpningsområdet för nationalekonomin samt tydligare klargöra effekterna av ekonomisk politik och av andra åtgärder*. Låt oss ge några exempel på det senare. Den makroekonomiska forskningen har visat att ekonomiska skillnader mellan könen kan ha betydelsefulla konsekvenser såväl för makroekonomiska utfall som för effekter av ekonomisk politik. Länders ekonomiska tillväxt påverkas exempelvis negativt av stora skillnader i kvinnors och mäns utbildning och arbetskraftsdeltagande. Finanspolitik och fördelningspolitik kan få oväntade effekter om analysen inte tar hänsyn till ekonomiska skillnader mellan könen. Medan en sänkning av kapitalskatten berör män mer än kvinnor, så berörs kvinnor mer än män av en sänkning av inkomstskatten för låginkomsttagare. Om den ekonomiska politiken ska få avsedd effekt kan det vara nödvändigt att

göra en analys efter kön av konsekvenserna av ekonomisk-politiska åtgärder.

Ett andra skäl är: *för att jämställdhet är ett viktigt samhällsmål*. Alla politiska partier i Sverige har i dag ökad jämställdhet mellan kvinnor och män på sina program, och flera kallar sig t.o.m. feministiska. Trots stora framsteg är jämställdhetsmålet fortfarande avlägset. Ett exempel: svenska kvinnor tjänar i genomsnitt mindre och har också mindre förmögenheter än män. Under 2003 hade exempelvis endast 20 procent av kvinnorna en årsinkomst på 240 000 kronor eller mer, under det att detta gällde för mer än hälften av männen.⁴ Liknande (eller större) inkomstskillnader är ett genomgående mönster i internationell statistik. Är löneskillnaderna mellan könen orsakade av skillnader i kvinnors och mäns produktiva egenskaper eller handlar det om diskriminering? Jämställdheten mellan män och kvinnor påverkas också såväl av den allmänna ekonomiska utvecklingen som av utformningen av olika ekonomisk-politiska åtgärder. Är de ekonomiska incitamenten, vilka påverkas av ekonomisk politik, sådana att det lönar sig för familjer att leva jämställt och för arbetsgivare att driva en jämställd personalpolitik? Könsspecifika analyser behövs för att studera detta.

Ett tredje skäl: *för att få fler kvinnor att intressera sig för nationalekonomi*. I dag kan ämnet framstå som om det i högre grad handlar om män än om kvinnor. Andelen kvinnor i utbildningen i nationalekonomi på högre nivå är betydligt lägre än i andra samhällsvetenskaper. Med mer av genusperspektiv skulle ämnet kännas relevant och intressant för fler.

4. Uppgifterna kommer från SCB:s databas Hushållens ekonomi (HEK).

För det fjärde: *för att fler experter på genusfrågor ska ha nationalekonomisk skolning*. Det finns i dag en växande arbetsmarknad för analytiker av jämställdhets- och genusfrågor, såväl i Sverige som inom internationella organisationer. Samtidigt krävs på alla politikområden s.k. ”mainstreaming” – att jämställdhets- och genusperspektiven ska integreras i det ordinarie politiska arbetet och i myndigheternas ordinarie verksamhet. Vi ser det som angeläget att fler nationalekonomer finns med i detta arbete, då den nationalekonomiska analysen har mycket att bidra med i centrala genus- och jämställdhetsfrågor.

Nationalekonomisk genusforskning

Hur kommer det sig att kvinnor och män gör olika val och får olika ekonomiska villkor på arbetsmarknaden? Skälen till könsmissiga löneskillnader diskuterades livligt av bl.a. brittiska nationalekonomer redan i början av 1890-talet.⁵ I Sverige genomförde nationalekonomen Karin Kock under andra hälften av 1930-talet en omfattande teoretisk och empirisk studie av svenska kvinnors marknadsarbete och löner, vilken publicerades under titeln *Kvinnoarbetet i Sverige*.⁶ Förmodligen var det inte en tillfällighet att det var just hon bland dåtidens nationalekonomer som tog sig an detta ämne – Karin Kock (sedermera Sveriges första kvinnliga statsråd) var den ena av de blott två kvinnor i Sverige som disputerat i nationalekonomi före 1976.⁷ Men hon var inte den första svenska, feministiska nationalekonomen. Sveriges genom tiderna mest framstående nationalekonom, Knut Wicksell (1851–1926), var en stark förkämpe för kvinnors lika rättigheter och för jämställdhet mellan könen.⁸

Efter dessa tidiga diskussioner och studier skulle det dröja flera decennier innan den nationalekonomiska forskningen på allvar tog sig an frågor om kvinnors och mäns olika roller i ekonomin. Från 1960-talet framväxte efterhand en internationell forskning kring dessa områden. Som vi nämnt ovan, drevs denna utveckling på såväl av de faktiska förändringar som ägde rum i kvinnors fördelning av

5. Se Pujol (1992), del II, "The Equal Pay Debates: 1890 to 1923".

6. Karin Kocks studie genomfördes inom ramen för en offentlig utredning, den s.k. "Kvinnoarbetskommittén", och publicerades i SOU 1938:47, *Gift kvinnas förvärvsarbete*. Se också Niskanen (2001).

7. Först ut att disputera i nationalekonomi, 1924, var Margit Cassel, dotter till Gustav Cassel, på sin tid världsberömd professor i nationalekonomi. Fem år senare, 1929, disputerade Karin Kock.

8. Se "Anna and Knut" i Persson och Jonung (red.) (1997), s. 3–9.

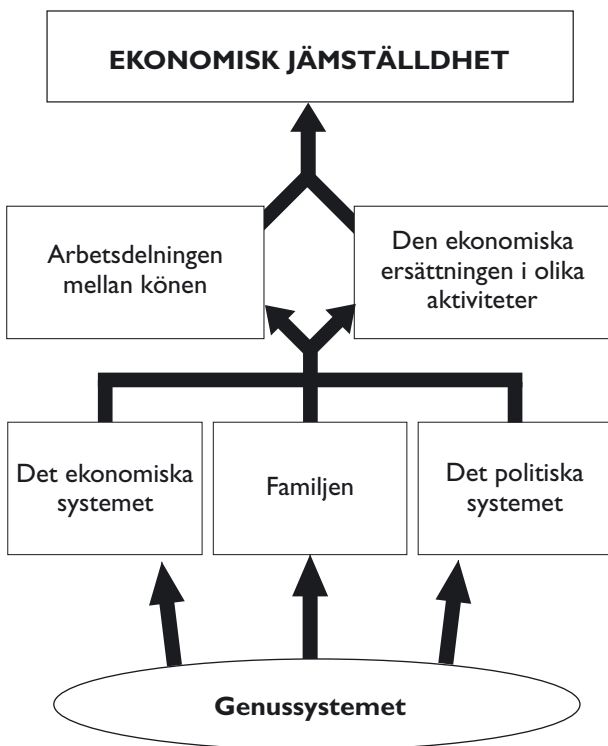
tid mellan hemarbete och marknadsarbete, som av de nya teoriansatser som utvecklades parallellt med dessa.

Även utvecklingen av den svenska nationalekonomiska genusforskningen kan ses i detta perspektiv, dvs. som influerad av såväl en för industriländerna gemensam arbetsmarknadsutveckling som den internationella teoretiska och empiriska forskningen. Av betydelse var även att ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män relativt tidigt uppställdes som ett övergripande politiskt mål i Sverige. I svensk tradition låg att det ansågs önskvärt att politiska åtgärder för att nå uppsatta samhällsmål skulle baseras på grundliga utredningar och kunskapsunderlag. Därmed ledde det nya politikområdet också till en efterfrågan på nya kunskaper och ny forskning.⁹ Detta sammanföll tidsmässigt med att antalet forskarutbildade kvinnliga nationalekonomer i Sverige (äntligen) ökade. Flera av dessa kom att intressera sig för detta, liksom för andra nya, expanderande nationalekonomiska forskningsområden, såsom utbildningsekonomi, hälsoekonomi och offentlig ekonomi.

Den nationalekonomiska genusforskning som vuxit fram de senaste decennierna har efterhand täckt in allt fler frågor kring kvinnors och mäns roll i ekonomin, ekonomiska beteende och ekonomiska villkor. Att lägga ett genusperspektiv på nationalekonomin har också inneburit att forskarna i högre grad tvingats belysa hur ekonomin och de principer och betingelser som där gäller samverkar med andra organisationssystem i samhället. Figuren på nästa sida illustrerar att det inte är det ekonomiska systemet på egen hand, utan hur det ekonomiska systemet *interagerar* med familjen, det politiska systemet och genus-

9. Se också Persson (2003).

systemet som bestämmer hur den ekonomiska jämställdheten mellan könen ser ut och förändras. Centralt för den ekonomiska jämställdheten är arbetsfördelningen mellan kvinnor och män, och den ekonomiska ersättning kvinnor respektive män erhåller i olika aktiviteter.

Figur.
Bestämningsfaktorer bakom den ekonomiska jämställdheten mellan könen

Ett första forskningsområde är därmed den könsbaserade arbets- och tidsfördelningen i samhället och dess bestämningsfaktorer. Det gäller såväl tidsfördelningen mellan

marknadsarbete och icke-marknadsarbete som tidsfördelningen mellan kvinnor och män inom marknadsarbetet (mellan olika sektorer i ekonomin, mellan olika yrken, mellan underordnade och överordnade befattningar) samt tidsfördelningen mellan kvinnor och män inom hemarbetet. Ett andra forskningsområde är ekonomiska ersättningar och deras bestämningsfaktorer, t.ex. skillnader i löner och i socialförsäkringarnas utfall för kvinnor och män. Skillnaderna mellan kvinnor och män i tidsanvändning och ekonomiska ersättningar återspeglar i sin tur hur olika centrala organisations- eller resursfördelningssystem i samhället fungerar från ett genusperspektiv: familjen, det ekonomiska systemet och det politiska systemet. Alla dessa tre system influeras också av att det i alla samhällen verkar finnas ytterligare en organiserande princip, nämligen normer och värderingar rörande kvinnor och män, i figuren betecknade "genussystemet".

Den kvinnohistoriska forskningen tyder på att det under alla historiska epoker och i alla samhällen funnits en betydande arbetsfördelning mellan kvinnor och män, och att denna arbetsfördelning varit förknippad med skillnader i mäns och kvinnors ekonomiska och sociala villkor. Forskningen visar också att arbetsfördelningen mellan könen förändrats över tiden och att den varierar mellan olika samhällen. Vad som är mans- och kvinnoyrken eller mans- och kvinnoyrken är inte en gång för alla givet. När samhällen och ekonomier utsätts för förändringar och störningar, såsom tekniska, ekonomiska och demografiska förändringar, krig etc., kan det leda till att mäns och kvinnors ekonomiska beteende, arbetsfördelningen mellan könen och det ekonomiska utfallet för kvinnor relativt män förändras. Förändringarna kan innebära att kvinnors såväl formella som reella ekonomiska ställning förbättras, men även mot-

satsen kan inträffa. Kvinnors situation kan förbättras i vissa avseenden men samtidigt försämras i andra. Förändringarna kan vara gynnsamma för vissa kvinnogrupper men inte för andra.¹⁰

En nationalekonomisk genusforskare söker systematiskt studera och kvantifiera skillnader i kvinnors och mäns ekonomiska beteende och ekonomiska villkor – skillnader i tidsanvändning, konsumtionsval, val av förmögenhetstillgångar, egenföretagande, arbetslöshet, löner och inkomster m.m. Sedan analyseras hur dessa skillnader påverkas av olika bestämningsfaktorer – av priser, löner och tillgänglig produktionsteknik, men också av offentliga åtgärder såsom exempelvis socialförsäkringarnas utformning, arbetsmarknadspolitiken, barntillsyn och föräldraförsäkring, utbildningspolitik, familjelagstiftning och arbetsrätt.

Genusforskningen innebär att nationalekonomers traditionella analyser av effektivitetsmål och socioekonomiska fördelningsmål kompletterats med en ”tredje dimension”, nämligen analyser av ekonomiska utfall utifrån kön och av hur effektivitets-, fördelnings- och jämställdhetsmål förhåller sig till varandra.¹¹

I dag förekommer forskning som analyserar ekonomiskt beteende och ekonomiska villkor efter kön inom snart sagt samtliga grenar av den nationalekonomiska vetenskapen. Vi har här valt ut några centrala forskningsområden inom vilka den nationalekonomiska genusforskningen varit särskilt livaktig och vilka vi tycker väl kan belysa nationalekonomernas metoder att närma sig frågor kring kön och ekonomi.

10. Dessa frågor belyses utmärkt i Claudia Goldins arbeten om 1900-talets ekonomiska historia i USA avseende kvinnors arbete, yrken, karriär och löner. Se t.ex. Goldin (1990).

11. Se Persson (1990).

Familjeekonomi

I den mån äldre tiders ekonomer diskuterade familjen eller kvinnors roll i ekonomin så betraktade de vanligen hemmet som en separat sfär där andra regler och avvägningar gällde än de som styrde på marknaden. Kvinnor var omhändertagande och uppoffrande och deras moral, värderingar och omsorgsarbete var viktiga för att samhället skulle fungera. Deras arbete i hushållet räknades emellertid inte som del av den ekonomiska verksamheten och den omsorg de gav familjens medlemmar sågs som kvinnors naturliga uppgifter.¹²

Först med Gary Beckers och Jacob Mincers banbrytande arbeten under 1960-talet började familjen analyseras som en ekonomisk institution, vars tillkomst och upplösning, produktion och arbetsfördelning kunde granskas utifrån neoklassisk teori. Framför allt Beckers arbeten, hans idéer och analytiska verktyg, har präglat den nationalekonomiska forskningen kring familjen och har även influerat andra samhällsvetenskaper. Beckers forskning har berört en mängd områden – giftermål och partnerval, barnafödande, skilsmässa, altruism och irrationalitet, tidsanvändningen i hushållet och dess konsekvenser samt skillnader mellan mäns och kvinnors hemarbete, marknadsarbete och utbildningsinvesteringar.¹³ En omfattande, såväl teoretisk som empirisk, forskning har följt inom ramen för denna neoklassiska tradition – den s.k. ”nya hushålls ekonomin”.

Beckers och hans efterföljares analys av familjeförhållanden och könsrelationer har också gett upphov till mycken kritik, särskilt bland feministiskt inriktade forskare. De

12. Se Folbre (2002).

13. Gary Becker, ekonomipristagare 1992, sammanfattar resultaten av sin forskning i Becker (1991). Han berättar i sin självbiografi på Nobelkommitténs webbplats om det motstånd hans forskning initialt mötte, då den på denna tid inom professionen inte betraktades som seriös.

fann teorierna alltför snäva och reagerade mot de ekonomisk-politiska slutsatser som ibland drogs utifrån analysen. Därigenom har de ursprungliga teorierna efterhand utvidgats, omformulerats och tillförts nya modeller, data, tolkningar och slutsatser, såväl inom en neoklassisk teori-ram som utifrån andra utgångspunkter. Redovisningen här kan bara ge ett smakprov på detta stora och snabbt växande forskningsområde som rör sig i gränslandet mellan nationalekonomi och discipliner som sociologi, psykologi, antropologi och rättsvetenskap.^{14 15}

Familjebildning och arbetsfördelning

Varför väljer vi att leva med andra – som samboende, gifta eller i partnerskap – eller att avstå från detta och ha ett eget hushåll? Kärlek, gemenskap, sexualitet eller önskan om barn är givna drivkrafter. Ekonomer vill emellertid studera hur ekonomiska faktorer kan påverka bildandet av hushållsgemenskaper och beteendet inom dessa. Därför står ekonomiska vinster och kostnader av familjebildning i centrum för analysen.

Den ekonomiska vinst med familjebildning som särskilt framhållits i den nya hushållsekonomin hänför sig till en arbetsspecialisering inom hushållet. Ett hushåll ses som ett litet företag, vilket med hjälp av medlemmarnas tid producerar de slutprodukter – god mat, rena kläder, socialt umgänge och omsorg osv. – som bidrar till familjens välfärd. Tiden kan användas till marknadsarbete som ger inkomster att handla för. De köpta varorna och tjänsterna kan kombineras med tid i hemarbete för att framställa hus-

14. År 2003 startade en ny tidskrift, *Review of Economics of the Household*, inriktad mot detta forskningsområde.

15. Svenska ekonomer som forskat kring familjeekonomiska frågor är bl.a. Anders Björklund, Kristian Bolin, Lena Edlund, Siv Gustafsson, Katarina Richardson och Marianne Sundström.

hållsproduktion. I ett tvåpersonshushåll finns möjligheter till specialisering, så att en person ägnar sig huvudsakligen åt hushållsarbete och den andra koncentrerar sig på marknadsarbete. I några aktiviteter är makarnas tid komplement, dvs. bådas tid behövs, men i andra kan familjemedlemmarna substituera sin tid för varandra. Likaså finns det möjlighet att ersätta tid i hushållsproduktion med marknadsvaror och marknadstjänster. På liknande sätt som gäller för den internationella handeln kan familjen göra välfärdsvinster genom att var och en huvudsakligen ägnar sig åt det den personen är relativt sett bäst på. Av samma skäl kan en specialisering på olika sysslor inom hushållsproduktionen väntas ske.

Teorin säger inte att det alltid bör falla på kvinnor att ta ansvar för hushållsarbetet och på män att svara för marknadsarbetet, bara att en sådan arbetsdelning kommer att vara rationell för en familj givet att det finns produktivitetsskillnader i denna riktning mellan könen. Förklaringar till sådana skillnader kan vara biologi, kvinnors barnafödande, socialisation, tradition, attityder eller arbetsmarknadsdiskriminering. Organiseringen av och verksamheten inom familjen har varierat i historien, mellan olika regioner och med den ekonomiska utvecklingen. En specialisering efter kön på olika uppgifter är emellertid allmänt förekommande, särskilt vad gäller kvinnors ansvar för barnens vård. En stor mängd forskning visar också att det finns samband mellan den tid och det engagemang kvinnor ägnar barnen och kvinnors ogynnsamma situation på andra områden, t.ex. deras villkor på arbetsmarknaden jämfört med mäns.

Feministiska ekonomer har kritiserat den nya hushålls-ekonomin för att hävda att den rådande arbetsdelningen mellan könen är optimal. Teorin säger emellertid endast att fördelningen är rationell givet rådande löner, priser och

institutionell omgivning. Den pekar därmed också ut faktorer, som har bidragit till att förändra familjebildningsmönster liksom arbetsfördelning efter kön. Förklaringar till kvinnors ökade förvärvsdeltagande har sökts bland faktorer som inneburit att kvinnors produktivitet i marknadsarbete relativt hemarbete ökat över tiden (t.ex. stigande reallön och utbildningsnivå eller minskat barnantal), eller bland faktorer som inneburit att mäns och kvinnors relativa produktivitet i olika aktiviteter förändrats (t.ex. löneutjämning mellan kvinnor och män eller införande av särbeskattning). Ekonomiska analyser av äktenskap och skilsmässor framhåller att förbättrade marknadsalternativ för kvinnor minskar de möjliga specialiseringsvinsterna i familjen och därmed intresset av att leva i tvåsamhet.

Specialiseringens nackdelar och äktenskapliga förhandlingar
Feministiska forskare har även kritiserat den nya hushålls-ekonomi för att den utgår ifrån att familjen är en enhet som maximerar sin gemensamma välfärd. Ett äktenskap ingås av två personer med egna viljor och drömmar och med en lång osäker framtid framför sig, såväl vad gäller den egna relationen som den ekonomiska utvecklingen. Specialisering har kostnader, och för äktenskapliga investeringar gäller samma regler som för marknadsinvesteringar – det kan vara riskfyllt att lägga alla ägg i en korg. Parterna blir beroende av varandra och en skilsmässa skapar problem särskilt för den som har försakat sin karriär. Produktiviteten i hemarbetet, som är knuten till barnen, förändras över livs- cykeln, och avbrott i förvärsarbetet ger kostnader i form av försämrad framtida karriär.

Inte heller belyser Beckers hushållsmodell hur eventuella vinster av en samlevnad fördelas mellan kontrahenterna. Nya teorier analyserar därför bestämningsfaktorer

för fördelningen av välstånd inom familjen. Samboende och äktenskap innebär att parterna ingår ett kontrakt av mer långsiktig karaktär om ett samarbete. I och med att kontraktet är långsiktigt och avser en osäker framtid kan det inte specificeras i alla sina delar. Inom familjen försiggår ständigt förhandlingar om vad som ska produceras och hur. En hel mängd förhandlingsmodeller har utvecklats för att söka finna de faktorer som påverkar utfallet och vem som kommer att ha störst inflytande över detta.¹⁶ Modellerna är vanligen uppbyggda så att de förhandlande parterna kan hota – antingen med skilsmässa, eller med att vägra samarbete inom äktenskapet. Liksom i förhandlingar på marknaden så blir det den person som har störst tillgång till ekonomiska medel, vanligen mannen, som får mest att bestämma över såväl vad som produceras som hur detta fördelas. En arbetsspecialisering där kvinnor ansvarar för hemarbetet minskar således deras inflytande över interna förhandlingar, och omvänt: kvinnors ökade förvärvsverksamhet ökar deras förhandlingsstyrka. Forskningen pekar också på betydelsen för förhandlingsstyrkan av faktorer som det formella äktenskapskontraktets utseende (krav på likadelning av familjens förmögenhetstillgångar efter skilsmässa stärker exempelvis kvinnors förhandlingsstyrka inom äktenskapet), eller bidragsmöjligheterna efter en skilsmässa och äktenskapsmarknadens utseende (utsikter till omgifte).

Barn

Den nya hushållsekonomin har också utnyttjats för att analysera födelsetalens utveckling, förskjutningen av barnafödandet till högre åldrar och ökade investeringar i barnen i form av utbildning. Kvinnors marknadslön representerar

16. För översikter se Lundberg och Pollak (1996) och Agarwal (1997). Flera bidrag inom detta område finns också i Persson och Jonung (red.) (1997).

rar en tidskostnad för att ha barn. I takt med att kvinnors arbetsmarknadsutsikter förbättrats, deras reallöner stigit och deras utbildningsinvesteringar blivit mer lönsamma och därmed längre så har kostnaden för den tid som ägnas barnen ökat. P-pillret är en medicinsk landvinning vars betydelse ur genusperspektiv knappast kan överskattas. För första gången i historien har kvinnor haft möjlighet att med stor säkerhet kunna separera sexualitet och barnafödande och därmed planera sina karriärer. Följden har blivit sjunkande födelsetal och ett barnafödande som förskjuts uppåt i ålder tills utbildning och arbetsmarknadsetablering klarats av.

Vård- och omsorgsarbetets ekonomi

En stor del av arbetet inom familjen utgörs av vård- och omsorgsarbete. I traditionella ekonomiska modeller, där varor eller arbetstid byts mot pengar, finns inte utrymme för de personliga relationer, de andra drivkrafter än ekonomiskt utbyte eller de etiska problem som ofta är förknippade med arbete direkt med människor. Utifrån såväl teoretiska som praktiskt politiska utgångspunkter har flera forskare under senare år uppmärksammat att arbete med vård, omsorg och andra tjänster riktade till individer och hushåll har flera unika egenskaper, vilka kräver en fördjupad ekonomisk analys.

Feministiska ekonomer har uppmärksammat att vård och omsorg, som ofta utförs utanför marknaden – i hemmet, i familjen, mellan vänner och grannar – setts som något ”naturligt” (särskilt för kvinnor) och ur ekonomiskt perspektiv ”gratis” och icke resurskrävande. I realiteten innebär detta arbete emellertid kostnader och resursuppföringar i form av tid, energi och uppmärksamhet som kunde ha ägnats annan, inkomstbringande, verksamhet. Kostna-

derna bärs av kvinnor som avstår från yrkesinkomster och karriärer. Att omsorgsarbete kostar har blivit alltmer tydligt i och med kvinnors ökade förvärvsverksamhet, vilken lett till krav på omsorg i andra organisationsformer än familjen – i offentlig eller i privat regi. Vård- och omsorgsarbetet har blivit synligt. Den feministiska forskningen har försökt att teoretiskt utveckla ekonomiska begrepp kring ”omsorg” och att analysera processer i samband med en professionalisering av vården.¹⁷

En annan analys av omsorgsarbetet har en makroekonomisk utgångspunkt och studerar konsekvenserna för den ekonomiska politiken. Kännetecknande för vård- och omsorgsarbetet är att det innebär kostnader som måste bäras i alla samhällen, även om det organiseras i olika former eller har olika kvalitet och omfattning. Överflyttningen av kvinnors arbetsinsatser från produktion utanför marknaden till marknadsarbete innebär att tid och resurser har flyttats från en ”osynlig”, till synes kostnadsfri sektor, till en sektor där resursåtgången syns i offentliga och privata budgetar. Eller omvänt, om offentliga utgiftsnedskärningar i vårdsektorn resulterar i att anhöriga får öka sitt omsorgsarbete för barn, äldre eller sjuka, eller i att stress och sjuklighet ökar och produktiviteten minskar, så har kostnaderna blott och bart förflyttats till annat håll.

Ytterligare en utgångspunkt i den ekonomiska analysen av omsorgsarbetet framhäver att det är arbetsintensivt. Marknadsproducerad vård och omsorg utgör ett nära substitut till, och uppvisar mindre produktivitetsskillnader gentemot, hemarbete än många andra slags marknadsproducerade tjänster. I en ekonomi som den svenska, med små

17. En nationalekonom som skrivit mycket inom detta nya forskningsområde ”the economics of care” är Nancy Folbre, se t.ex. Folbre (1994, 2002). Temat behandlas också i åtskilliga artiklar i tidskriften *Feminist Economics*.

löneskillnader, höga skatter och kraftigt subventionerade offentliga tjänster, har en privat beskattad tjänstesektor svårt att hävda sig. Detta är ursprunget till den s.k. ”pigdebatten” som dock är betydligt vidare än denna terminologi gör gällande och handlar om såväl organisation som finansiering av många av de tjänster som ingår i vård- och omsorgsarbetet för barn, gamla och arbetande vuxna.

Omsorgsarbetet uppmärksammas också i den ekonomiska analysen av kvinnors yrkesval och lönebildningen för ”kvinnliga” yrken. En mängd forskning belyser frågor som: Varför finns det övervägande kvinnor i yrken inriktade mot vård, omsorg och arbete med människor? Varför ger sådana yrken lägre lön? Är vård och omsorgsarbete undervärderat? Vilka institutionella och andra förhållanden bidrar till detta?

Frågorna kring vård- och omsorgsarbetets organisering, finansiering och ersättning samt de samhällsekonomiska konsekvenserna av olika lösningar är stora och växande forskningsområden för ekonomer. Ett genusperspektiv på begrepp, teori och empiri har här mycket att tillföra, särskilt genom betoningen av sambanden mellan marknadsarbete och hushållsarbete samt mellan marknadsrelationer och familjerelationer.

Arbetsmarknadsekonomi

Självklart utgör skillnader mellan kvinnor och män i arbetsmarknadsbeteende och arbetsmarknadsutfall en central och omfattande del av den nationalekonomiska genusforskningen, den svenska såväl som den internationella. Vi kan urskilja olika faser i denna forskning, förknippade med utvecklingen av kvinnors marknadsarbete. Till en början ligger fokus på kvinnors arbetsutbud och övergången från hemarbete till marknadsarbete. Efterhand uppmärksam-

mas kvinnors löner och löneskillnaderna mellan kvinnor och män. Så småningom växer forskning om könsuppdelningen på arbetsmarknaden fram, först inriktad på yrkessegregering men senare också på befattningssegregering och skillnader i mäns och kvinnors karriärutveckling. Inspirationskällorna för den svenska forskningen, såväl teoretiskt som empiriskt, är påfallande ofta den amerikanska forskningen.

Arbetsutbud

Som vi tidigare beskrivit var förändringarna av kvinnors marknadsarbete en drivande faktor bakom teoriutvecklingen kring familj, tidsallokering och hushållsproduktion. Dessa teorier behövdes för att klargöra drivkrafterna bakom kvinnors ökade förvärvsarbete och orsakerna bakom skillnader i omfattningen av kvinnors och mäns marknadsarbete. Förändringarna i kvinnors arbetsutbud kunde inte förklaras utifrån ekonomernas tidigare arbetsutbudsmodeller utan krävde modeller som tog hänsyn till dels att tid kunde ägnas åt hushållsarbete och att sådan tid alternativt kunde ägnas åt marknadsarbete, dels att det fanns möjligheter till specialisering inom familjen. Med denna utgångspunkt kunde ekonomer, teoretiskt och empiriskt, analysera hur förändringar i kvinnors utbildning och marknadslöner, tillgång och kostnader för barntillsyn, inkomstbeskattning (t.ex. införandet av särbeskattning), hushållsteknik och familjestorlek påverkade substituerbarhet och specialisering, och därmed hushållens tidsallokering och kvinnornas arbetsutbud.¹⁸ De empiriska resultaten visade

18. Exempel på tidiga arbetsutbudsstudier är Stig Tegles (1985) och Marianne Sundströms (1987) doktorsavhandlingar om deltidarbetet i Sverige. Vad gäller studier av de svenska hushållens tidsallokering mer allmänt har viktiga forskningsinsatser gjorts av Anita Nyberg, Anders Klevmarken och Lennart Flood.

tydligt på betydelsen av kvinnors utbildning, marknadslöner och familjeförhållanden (exempelvis antalet barn och deras ålder) för deras förvärvsdeltagande och arbetstider. I det svenska fallet spelade även den stora arbetskraftsefterfrågan från den växande offentliga sektorn en viktig roll.

Forskningen kring arbetsutbudet kom därefter under en period att domineras av studier inriktade på att belysa effekterna av de omfattande skattereformer som genomfördes i flera industriländer, inklusive Sverige. Efterhand växte insikten fram att korrekta skattningar av utbudseffekterna krävde modeller av det inbördes beroendet mellan hushållsmedlemmars arbetsutbud. Skattningar baserade enbart på individdata för män respektive kvinnor kunde vara missvisande.¹⁹ Denna insikt har forskarna burit med sig under senare år när arbetsutbudsforskningen förskjutits mot att studera effekterna dels av olika bidragssystem, dels av pensioneringsbeslut (t.ex. val av pensioneringstidpunkt och deltidspensionering). Empiriska forskningsresultat visar exempelvis att det ofta finns ett samband mellan makars val av pensioneringstidpunkt. I princip har alltså insikterna från den familjeekonomiska genusforskningen i dag inorporerats i den "traditionella" nationalekonomiska skatte-, bidrags- och arbetsutbudsforskningen. Men i praktiken förekommer det fortfarande att familjeaspekterna inte inkluderas på ett kvalificerat sätt, kanske till en del beroende på att detta såväl data- som metodmässigt är mycket krävande.

Löneskillnader mellan kvinnor och män

När kvinnorna väl befinner sig på arbetsmarknaden uppmärksammas lönefrågorna. Den teoretiska ramen för

19. Se Agell m.fl. (1995), kap. 5.

empiriska studier av löner och löneskillnader hämtas dels från humankapitalteori, dels från diskrimineringsteorier. I humankapitalteorin ses kunskaper förvärvade genom utbildning och arbetslivserfarenhet som investeringar i individens humankapital, investeringar som kan ge ekonomisk avkastning i framtiden. Fler år i utbildning, längre arbetslivserfarenhet och mer internutbildning kan väntas resultera i högre lön. En del av löneskillnaden mellan kvinnor och män kan därför återspegla att män och kvinnor har gjort olika stora investeringar i sitt humankapital. Kvinnor kan ha kortare utbildning, gjort längre förvärvsavbrott, arbetat mer deltid osv. än män.

Forskarna började empiriskt undersöka hur det faktiskt förhöll sig med detta, något som möjliggjordes genom att datatekniken samtidigt erbjöd starkt förbättrade möjligheter att bearbeta stora individdatamaterial.²⁰ I anslutning till lönestudierna belystes också de skillnader som fanns mellan kvinnor och män i utbildningsinvesteringar, arbetslivserfarenhet, förvärvsavbrott och deltidsarbete. Resultaten visade hur stor andel av lönegapet mellan män och kvinnor som kunde hänföras till skillnader i omfattningen av deras humankapitalinvesteringar och därmed kan ha en saklig grund. Återstoden av lönegapet var ”oförklarad” och tolkades ofta som ett mått på lönediskriminering. Det skulle emellertid också kunna återspegla att forskaren inte haft möjlighet att inkludera samtliga produktivetsrelaterade individegenskaper och/eller samtliga egenskaper hos olika arbeten i sina skattningar. I nästa steg kunde det återstående lönegapet också delas upp och hänföras antingen till att män och kvinnor fått olika ekonomisk ersättning för sitt humankapital (t.ex. olika avkastning på sin utbild-

20. En tidig svensk lönestudie baserad på humankapitalansatsen var Siv Gustafssons doktorsavhandling 1976.

ning), eller till att de fått olika lön enbart på grund av sin könstillhörighet.²¹

Under årens lopp har svenska forskare genomfört ett stort antal lönestudier av detta slag.²² I slutet av 1960-talet hade kvinnor i genomsnitt 28 procent lägre lön än män. Lönegapet minskade därpå kraftigt, så att det i början av 1980-talet uppgick till ca 17–18 procent. Därefter förefaller det i stort sett ha stagnerat på ca 15 procent. Fram till 1980-talet kunde en ganska stor andel (20–25 procent) av lönegapen hänföras till skillnader i utbildningslängd och arbetslivserfarenhet mellan kvinnor och män. Men sådana könsskillnader i humankapital har efterhand utjämnats så att bakgrunden till de kvarvarande löneskillnaderna måste sökas i andra faktorer. Intresset har riktats mot könsskillnader i yrken (kvinnodominerade respektive mansdominerade yrken), i befattningsnivå (det s.k. ”glastaket”) samt mot förekomsten av ren lönediskriminering, givet samma yrke och befattning. Skattningar för 1991 visar exempelvis att det faktiskt uppmätta lönegapet då uppgick till 22 procent, varav hela 8 procentenheter kunde hänföras till löneskillnaderna mellan kvinno- och mansdominerade yrken och drygt 4 procentenheter till könsskillnader i humankapital (utbildningsår, antal år i förvärvsarbete, antal år hos nuvarande arbetsgivare). En studie inriktad på att belysa den vertikala segregeringen (dvs. glastaket) visar att lönegapet mellan män och kvinnor i Sverige är mycket större i toppen av lönefördelningen än i botten, vilket kan ses som ett tecken på

21. För en ingående översikt av teorierna och metoderna bakom detta slags lönestudier, se Granqvist och Regné (2003). En tidig svensk studie av lönediskriminering mellan kvinnor och män var Åsa Löfströms doktorsavhandling 1989.

22. En utmärkt översikt över den empiriska svenska forskningen om löneskillnader mellan kvinnor och män återfinns i Granqvist och Regné (2003). För senare års studier på löneområdet se också uppsatserna i Persson och Wadensjö (red.) (1997a) samt Persson och Jonung (red.) (1998).

kvinnornas sämre karriärutveckling. Under senare år har lönebildningen kompletterats genom att skillnaderna mellan kvinnor och män vad gäller andra slags anställningsförmåner än kontantlönen mätts och analyserats.²³

Glastak och glasväggar

Arbetsdelningen mellan könen uppträder i flera skepnader på arbetsmarknaden. En första brukar benämnas yrkessegregering eller *horisontell segregering*. I analogi med begreppet "glastak" skulle den kunna kallas "glasväggar". Den innebär att fördelningen av kvinnor och män mellan yrken på arbetsmarknaden inte är densamma. Yrken tenderar att vara kvinnodominerade eller mansdominerade, och en förhållandevis liten andel män och kvinnor arbetar i yrken med en mer balanserad könsammansättning. Kvinnor och män är också olika fördelade mellan sektorer i ekonomin – 50 procent av kvinnorna finns i offentlig sektor och 82 procent av männen i den privata. En annan form är *vertikal segregering* – ofta benämnd "glastaket". Den innebär att fördelningen av kvinnor och män på olika positioner inom sektorer och yrken inte är densamma. Kvinnor återfinns på lägre befattningsnivåer och i mindre prestigefyllda jobb eller specialiteter inom yrkena än män, medan män i större utsträckning är chefer. Den vertikala segregeringen handlar med andra ord om den hierarkiska arbetsfördelningen mellan könen på arbetsmarknaden.

Den nationalekonomiska forskningen om den könsindelade arbetsmarknaden inriktades till en början på yrkessegregeringen och på kvinno- och mansdominerade yrken. För det första beskrevs och karaktäriserades könssegregeringens utseende och förändringar över tiden, bl.a. med hjälp

23. De ovan återgivna resultaten härrör från lönestudier av respektive Carl le Grand, James Albrecht, Anders Björklund och Susan Vroman samt Lena Granqvist, samtliga återgivna i Granqvist och Regnér (2003).

av s.k. segregeringsindex. För det andra sökte forskarna efter teoretiska förklaringar till könssegregationen. Såväl arbetsmarknadens utbudssida som dess efterfrågesida, men också osäkerhet och informationsproblem på arbetsmarknaden (t.ex. teorier om s.k. statistisk diskriminering), erbjöd möjliga förklaringar. Utöver de ekonomiska incitament som individerna och arbetsgivarna möter framhölls även faktorer av mer institutionell karaktär såsom de begränsningar institutioner, lagar, sociala normer och traditioner utgör för individens valmöjligheter. Ett viktigt inslag är att olika faktorer tenderar att förstärka varandra i onda cirklar. Även en liten grad av diskriminering av kvinnor på arbetsmarknaden kan förstärkas om kvinnor därmed finner det mindre lönsamt att investera i humankapital eller i manliga karriärjobb, och kanske lägger mer tid på hemarbete.

Forskningen visar att yrkessegregationen efter kön på svensk arbetsmarknad minskat i jämn men långsam takt under de senaste decennierna.²⁴ De kvinnor som sökte sig ut på arbetsmarknaden under denna period har i stor utsträckning gått till den offentliga sektorns yrken inom bl.a. vård och omsorg. Förändringar i yrkesfördelningen har framför allt berört några tidigare mansdominerade yrken såsom vissa akademikeryrken, t.ex. läkare, jurist, veterinär, skolledare och psykolog, och vissa yrken med lägre utbildningskrav, t.ex. konduktör, tulltjänsteman och polis. Yrkessegregationen bland de yngre åldersgrupperna är lägre än bland de äldre, något som skulle kunna innebära en fortsatt minskad segregation framöver. Svensk arbetsmarknad har en hög könsuppdelning i internationell jämförelse, men detta beror delvis på att en högre andel kvinnor i Sverige har avlönat yrkesarbete.

24. Se uppsatser av Christina Jonung, Jan O. Jonsson samt Magnus Nermo i Persson och Wadensjö (red.) (1997b) samt Löfström (red.) (2004).

Efterhand som kvinnorna ökat sina utbildningsinvesteringar (så att svenska kvinnor i dag utbildar sig mer än svenska män) och sitt marknadsarbete (så att de numera förvärvsarbetar i nästan samma utsträckning som män) har problematiken kring den vertikala könssegregeringen kommit i fokus. Varför avancerar de välutbildade kvinnorna inte i samma utsträckning som män? Finns det ett glastak, hur ser det i så fall ut och återfinns det inom alla sektorer, yrken, företag och organisationer? Även här har forskarna försökt fastställa huruvida det finns skillnader i karriärmönster och befattningsnivåer mellan kvinnor och män, och hur sådana skillnader ser ut. På likartat sätt som för horisontell segregering har man sökt efter teoretiska förklaringar till vertikal segregering, för att i nästa steg undersöka i vilken utsträckning teorierna kan förklara omfattningen, variationen och karaktären av segregering av detta slag.²⁵

Som vi sett ovan är "glastaken" och "glasväggarna" inte bara av intresse i sig, utan är avgörande även för de kvarvarande löneskillnaderna mellan kvinnor och män i Sverige. Här finns viktiga arbetsuppgifter och utmaningar för den framtida nationalekonomiska genusforskningen.

Arbetslöshet och atypiska arbeten

Även andra systematiska skillnader mellan kvinnors och mäns arbetsmarknad, som t.ex. skillnader i arbetslöshet och anställningsformer har uppmärksammats av nationalekonomiska forskare.²⁶ Under senare år har icke-traditionella anställningsformer av olika slag, såsom tidsbegränsade

25. Se uppsatser av Eva M. Meyerson och Trond Petersen, Jörgen Ohlsson och Joachim Öhman samt Lena Granqvist och Helena Persson i Persson och Wadensjö (red.) (1997b) samt Boschini (2004) och Henrekson (2004).

26. Se uppsatser av Anna Thoursie och Inga Persson i Persson och Wadensjö (red.) (1997b), Mårten Wallethtes doktorsavhandling (2004) samt Pernilla Andersson och Eskil Wadensjö (2004).

arbeten och arbete för bemanningsföretag, ofta benämnda atypiska arbeten, ägnats särskilt intresse. Den här typen av arbeten har ökat i industriländerna och därigenom uppkommer frågan om denna utveckling skapar en ny form av könssegregering på arbetsmarknaden. Därutöver finns det också studier utifrån genusperspektiv rörande arbetsmarknaden för speciella grupper, såsom ensamstående föräldrar, invandrare och lågavlönade.²⁷

Slutligen kan nämnas två andra viktiga områden för den arbetsmarknadsekonomiska genusforskningen. Det ena är arbetsmarknaderna, den informella sektorn och informellt arbete i utvecklingsländerna – ett ur fattigdoms- och välfärdssynvinkel centralt område med stort behov av ytterligare forskning. Det andra är arbetsmarknaderna i transitionsekonomierna; vad innebär ett byte av ekonomiskt system för kvinnors och mäns arbetsmarknadspositioner, löner och inkomster?²⁸

Makroekonomi

Makroekonomin studerar samhällsekonomin ur helhetsperspektiv. Teoretiskt och empiriskt analyseras utvecklingen av och sambanden mellan aggregerade ekonomiska variabler såsom total produktion, konsumtion, investeringar, sysselsättning, prisnivå, ränta och växelkurs. Dagligdags diskuteras utformningen av den ekonomiska politik som söker styra utvecklingen av dessa variabler, dels den s.k. stabiliseringspolitiken som syftar till att utjämna kort-

27. Se uppsatser av Eskil Wadensjö och Ulla Björnberg i Persson och Wadensjö (red.) (1997b), av Mia Hultin och Ryszard Szulkin i Persson och Wadensjö red. (1997a) samt Gustafsson (1995) och Asplund och Persson (2000).

28. Katarina Katz doktorsavhandling 1994 och hennes fortsatta forskning belyser exempelvis hur lönestrukturen och löneskillnaderna mellan könen förändrades i samband med övergången från plan- till marknadsekonomi i f.d. Sovjetunionen.

siktiga konjunktursvängningar i arbetslöshet och inflation, dels tillväxtpolitiken som har som mål att uppnå en långsiktig tillväxt – produktionsökning – i ekonomin. Medlen är bl.a. penningpolitik, som sköts av Riksbanken, och finanspolitik, som verkar via statsbudgeten.

De analytiska begreppen inom makroekonomin är i teorin könsneutrala. I praktiken förhåller det sig annorlunda. Kvinnor och män innehar olikartade produktiva uppgifter i samhället och är därmed olika fördelade över ekonomins sektorer. Kvinnor ägnar mer tid än män åt hushållsarbete, mindre åt marknadsarbete. De är överrepresenterade som arbetstagare i den offentliga sektorn, och underrepresenterade i den privata och exportinriktade sektorn samt som egenföretagare. Deras inkomstnivå är lägre, och deras konsumtionsinriktning och förmögenhetsbildning annorlunda än mäns. Därmed kan ett genusperspektiv bidra även till den makroekonomiska analysen. Det huvudsakliga bidraget består i att utvidga och omdefiniera makroekonomins centrala beståndsdelar, dvs. vad som bör bli föremål för makroekonomiska analyser.

För det första har genusforskare sedan långt tillbaka kritiserat makroekonomins traditionella fokus på att endast mäta och analysera den produktion och de monetära flöden som sker på marknaden. Hushållsarbetet har lämnats utanför analysen. Enligt dessa forskare bör också de varor och tjänster som framställs via det obetalda arbetet ingå i skattningsarna av total produktion och beaktas i makroekonomiska analyser av olika slag. Det kan exempelvis röra sig om aktiviteter som städning, matlagning, barnpassning, skötsel av hushållets finansiella transaktioner, reparationer och trädgårdsarbete – många gånger en typ av uppgifter som även kan utföras på marknaden och då blir före-

mål för analys. Antalet arbetstimmar i hushållsarbete i en ekonomi kan vara väl så många som antalet arbetstimmar ägnade åt marknadsarbete. Hushållens produktion utanför den ordinarie marknaden bör inte bara ingå i nationalräkenskaperna utan också vägas in i bedömningen av den makroekonomiska utvecklingen och vid utformningen av makroekonomisk politik.

För det andra framhåller genusforskningen sambanden mellan marknadsarbetet och icke-marknadsarbetet. En fokusering på marknadsproduktionen i ekonomiska analyser kunde möjligen ge mindre missvisande resultat så länge kvinnor huvudsakligen var hemarbetande och män förvärvsarbetande, och de två sektorerna därför skötte sina resursfördelningsproblem förhållandevis oberoende av varandra. I dag rör sig emellertid såväl kvinnor som män mellan de båda sektorerna. Om hushållsproduktionen ignoreras kan forskaren eller utredaren missbedöma den ekonomiska utvecklingen och konsekvenserna av ekonomisk-politiska åtgärder. Arbetslösheten kan underskattas om man inte uppmärksammar att personer kan ge upp sitt arbetsökande och lämna arbetsmarknaden för hemarbete eller svartarbete. Skattningar av arbetsutbudets förändringar, som resultat t.ex. av arbetstidsförkortningar eller skatteförändringar, kan bli felaktiga om man inte tar hänsyn till substituerbarheten mellan mäns och kvinnors tid i hemarbetet. Föräldraledighet ses enbart som en budgetkostnad och ett produktionsbortfall om man inte tillgodoräknar att den faktiskt innebär en alternativ produktion i hemmet. Ytterligare exempel är att i länder utan väl utbyggd barnomsorg, och där kvinnor har ökat sitt förvärvsarbete, har antalet barn per kvinna minskat dramatiskt till följd av svårigheterna att förena familj och karriär. Nedgången i barna-

födandet kan i sin tur väntas få viktiga återverkningar på den framtida makroekonomiska utvecklingen, exempelvis på arbetsutbud, kapitalbildning och pensionsutveckling.

För det tredje har genusforskarnas engagemang på det makroekonomiska området lett till att effekterna på kvinnors villkor och jämställdheten mellan könen av den allmänna stabiliserings- och tillväxtpolitiken uppmärksammas. Å ena sidan reagerade utvecklingsforskare, på sätt som beskrivs närmare nedan, i samband med de s.k. strukturanpassningsprogrammen för utvecklingsländer under 1980-talet och framåt. Å andra sidan kritiserade forskare i industriländerna avgränsningen av jämställdhetspolitiken till antidiskrimineringslagar, barnomsorg och särskilda arbetsmarknadsprojekt, samtidigt som könsaspekter var totalt frånvarande i bedömningarna av den allmänna ekonomiska politiken.²⁹ Denna kritik och diskussion utifrån makroekonomiskt perspektiv har bidragit till den nuvarande politiken att söka integrera jämställdhetsfrågorna inom alla budgetområden.

Vi uppmärksammar nedan tre områden inom den makroekonomiska forskningen: nationalräkenskapernas utformning, sambanden mellan jämställdhet och ekonomisk tillväxt samt den ekonomiska politikens effekter efter kön.

Nationalräkenskaper

Till grund för makroekonomiska analyser ligger nationalräkenskaperna där bl.a. storleken på bruttonationalprodukten (BNP) beräknas. BNP är det mått vi utnyttjar för att beskriva den ekonomiska produktionens storlek och tillväxt. Den utgörs i princip av värdet av alla de varor och

29. Se t.ex. Jonung och Persson-Tanimura (1981) samt Jonung och Persson (1990).

tjänster som producerats i en ekonomi under ett visst år. Traditionellt har endast marknadsproduktionen räknats in. Bl.a. på uppdrag av EU ingår i dag skattningar av värdet av varor och tjänster producerade med hjälp av ”svartarbete” i BNP-beräkningarna, och från 2005 finns även skattningar av illegala aktiviteter som smuggling och droghandel. Det samma borde gälla även för varor och tjänster producerade med hjälp av hushållens ”obetalda” icke-marknadsarbete – hemarbete och oavlönat ideellt arbete. Hur det oavlönade hemarbetet skulle behandlas diskuterades i samband med att grunderna för de moderna nationalräkenskaperna utvecklades och fastställdes under 1930- och 1940-talen. Beräkningar av hushållsproduktionens värde för perioden 1861–1930 gjordes också, men i slutändan bestämdes dock att inte låta värdet av hemarbetet ingå i nationalräkenskaperna och beräkningarna av BNP, bl.a. på grund av svårigheterna att göra rättvisande skattningar.³⁰

Resultatet blev att värdet och betydelsen av hushållsproduktionen osynliggjordes och negligerades i makroekonomiska analyser under ett antal decennier framöver. Så småningom ifrågasattes dock att hemarbetet inte fanns med i nationalräkenskaperna, bl.a. på grund av de bristfälliga analyser detta medförde sett ur genusperspektiv. Vid FN:s kvinnokonferens i Peking 1995 uppmanades därför medlemsländerna att utveckla metoder för att sätta ett värde på oavlönat arbete ”med syftet att erkänna kvinnors ekonomiska bidrag och synliggöra den ojämlika fördelningen av avlönat och oavlönat arbete mellan kvinnor och män” (FN 1995, enligt citat i Nyberg, 1997). Tidsanvändningsstudier för en rad olika länder har nämligen genomgående visat att marknadsarbetet och icke-marknadsarbetet fördelas

30. Se Krantz (1987) som också genomför skattningar för åren 1800–1980 enligt samma metod som användes på 1930-talet.

mycket ojämnt mellan kvinnor och män, och att det dessutom ofta är så att kvinnor arbetar fler timmar per dag än män när både betalt och obetalt arbete läggs samman.³¹

Kritiken av nationalräkenskaperna ur ett genusperspektiv har lett till att många länder under senare år har utvecklat s.k. "satelliträkenskaper" till de traditionella nationalräkenskaperna såväl för att mäta det obetalda arbetet, som för att skatta hur mycket det bidrar till den totala produktionen och den ekonomiska tillväxten. Detta kan göras med flera olika mätmetoder vilka ger mycket varierande resultat.³² Därmed är det svårt att göra internationella jämförelser av hushållsproduktionens omfattning och värde. Det är inte heller självklart och okontroversiellt hur de nya data man får tillgång till ska användas.³³ Många feminister ser risker i en uppvärdering av hemarbetet.

Ekonomisk tillväxt

Den ekonomiska tillväxten främjas av att kvinnors ekonomiska resurser utnyttjas på bästa sätt. Det kräver att kvinnor liksom män har tillgång och möjligheter till utbildning, förvärvsarbete, kapitalbildning och företagande samt kan röra sig mellan olika verksamheter. Genusforskningen inom tillväxtteori har särskilt inriktat sig på betydelsen av kvinnors humankapital för tillväxten under olika faser av ett lands ekonomiska utveckling. Sambanden går även i den andra riktningen, t.ex. från tillväxt till reproduktion. En rad modeller har försökt att fånga hur kvinnors barna-

31. Data rörande svenska hushålls tidsanvändning finns i SCB (2003). Enligt den senaste tidsanvändningsundersökningen för 2000/01 lade svenska hushåll totalt sett ungefär lika många timmar per vecka på hemarbete som på marknadsarbete. Kvinnor utförde 58 procent och män 42 procent av det obetalda arbetet, medan det omvända gällde för marknadsarbetet.

32. Se t.ex. Ironmonger (1996). Se också diskussionen i Ekonomisk Debatt 2003, nr 3 och 6.

33. Se diskussionen i Nyberg (1997).

födande påverkas av den teknologiska utvecklingen och av lönsamheten av förvärvsarbete. Den grundläggande idén, i exempelvis Galor och Weil (1996), är att det är först i och med industrialisering som det lönar sig för kvinnor att lönearbete eftersom värdet av intellektuell förmåga då kraftigt ökar. Innan dess har männen i dessa teorier ett försprång eftersom de är fysiskt starkare än kvinnor. I och med att lönearbete blir alltmer välbetalt ökar tidskostnaden för att ha barn, vilket medför att antalet barn per kvinna sjunker i takt med att industrialiseringen ökar. Detta leder också till att kvinnor får större utrymme för marknadsarbete och högre lönsamhet av att investera i sitt humankapital, vilket på sikt främjar tillväxten osv.

Den empiriska forskningen har gjort stora framsteg de senaste decennierna när det gäller att påvisa tillväxtkonsekvenserna av brist på jämställdhet. Den ekonomiska utvecklingens främsta drivkrafter är investeringar i fysiskt kapital, arbetskraft, utbildning och teknisk utveckling. Det är när det gäller arbetskraftsdeltagande och utbildning som det kan finnas uppenbara genusdimensioner. Empirisk forskning har visat att hela 0,4–0,9 procentenheter av tillväxtskillnaden mellan Östasien och andra regioner, såsom Mellanöstern och Sydasiern, beror på att könsskillnaderna i utbildningsnivå är större i de senare regionerna.³⁴

Det finns fler skillnader mellan könen som har makroekonomisk betydelse. Korrupktion är ett av de största hindren för tillväxt. Ny forskning visar att där kvinnor är bättre representerade i politiska församlingar är korrupktionen mindre utbredd. Dessutom är kvinnor generellt mindre benägna att ge och ta emot mutor.³⁵ En annan fundamental makroekonomisk variabel, nämligen sparande, har också

34. Se Klasen (1999).

35. Se Swamy m.fl. (2001).

befunnits uppvisa könsskillnader. Kvinnor och män fördelar inte sina resurser på samma sätt mellan olika typer av konsumtion. De har även skilda sparbeteenden. Kvinnor tenderar att spara mer och göra mer ”konservativa” investeringar. I och med att kvinnor i dag får allt större ekonomiska resurser så är det sannolikt att det aggregerade sparandet ökar, vilket på sikt kan främja den ekonomiska utvecklingen genom att även investeringarna blir större.

Den ekonomiska politikens genuskonsekvenser

För många ekonomisk-politiska förslag är det inte omedelbart uppenbart vilka effekterna blir efter kön. Män och kvinnor är olika fördelade inom ekonomin – över sektorer, yrken och arbetsuppgifter. De restriktioner de möter för sitt handlande och deras sociala åtaganden skiljer sig åt. Allt detta gör att kvinnor kommer att reagera annorlunda än män på ekonomisk-politiska åtgärder och att de ekonomiska konsekvenserna av sådana åtgärder kommer att se olika ut efter kön. På de allra flesta politikområden – alltifrån transportpolitik till kreditåtstramning – kan vi vänta oss att det finns skilda effekter efter kön. Därmed behövs också könsspecifika analyser.

För det första behövs analyser efter kön för att bedöma en åtgärds *effektivitet*. För vad blir egentligen resultatet om män reagerar på ett sätt, kvinnor på ett annat och deras handlande dessutom är inbördes beroende? För det andra behövs sådana analyser för att skatta effekterna på *inkomstfördelningen efter kön*. För även om ekonomerna är entydigt övertygade om att en viss åtgärd på lång sikt främjar ekonomins tillväxt kan vi behöva veta vem som kommer att bära strukturomvandlingens kostnader. Drabbar åtgärden kvinnor mer än män? Eller drabbas kanske en viss grupp,

såsom ensamstående kvinnor med barn? Om så är fallet kanske dessa bör kompenseras med andra medel.

För det tredje bör de ekonomisk-politiska åtgärderna, och den utveckling de skapar, granskas utifrån effekterna på *jämställdheten*. Redan i början av 1980-talet hade samtliga dåvarande partier jämställdhet som politiskt mål. Under rubriken "Tar den ekonomiska politiken hänsyn till jämställdhetsmålet?" argumenterade då två av författarna till denna rapport för betydelsen av ekonomiska faktorer för jämställdheten och för att effekterna av ekonomisk-politiska åtgärder på jämställdheten borde granskas närmare i olika ekonomiska rapporter. I Långtidsutredningen 1990 ägnades kvinnornas roll i ekonomin en särskild bilaga. Där uppmärksammades bl.a. behovet av att i ekonomiska analyser beakta interaktionen mellan betalt och obetalt arbete och mellan mäns och kvinnors beteende. Vägen har varit lång till det aktiva arbete som i dag sker i regeringskansliet med *jämställdhetsintegrering* inom statsbudgetens alla områden.³⁶

Utvecklingsekonomi

Genusperspektivet introducerades inom utvecklingsekonomi av den danska nationalekonomen Ester Boserup år 1970 genom hennes banbrytande bok *Women's Role in Economic Development*. Hon var den första att framhäva kvinnors roll för ekonomisk utveckling och att denna utveckling påverkar kvinnor och män på skilda sätt. Boserup noterade exempelvis att eftersom kvinnor i utvecklingsländer

36. Se Jonung och Persson-Tanimura (1981, 1987), Persson (1990) samt Jonung och Persson (red.) (1990). Även OECD (1994) framhåller behovet av en "systemansats" för jämställdhetsfrågorna. Detta är det synsätt, med vissa variationer, som på engelska kommit att benämnas "women's budgets", "gender budgeting", "gender impact analysis" eller "gender mainstreaming". Se t.ex. Himmelweit (2002).

erhöll mindre utbildning än män hade de svårare att få anställning på den formella arbetsmarknad som öppnade sig i och med industrialiseringen. De ekonomiska skillnaderna mellan könen skulle troligen öka med industrialiseringen, eftersom arbetsgivarna skulle välja att ge arbete till de mer produktiva männen. Boserup argumenterade för att kvinnorna på ett helt annat sätt måste integreras i den ekonomiska utvecklingsprocessen.

Boserups bok blev avstampet för en första period av utvecklingsforskning med kvinnoperspektiv under 1970-talet. En rad studier ökade kunskaperna om hur utvecklingsprocesser påverkar kvinnors ekonomiska situation och skillnaderna därvidlag jämfört med män. Forskningen omfattade flera länder och en rad frågor kring hur familjeförhållanden, icke-marknadsarbete och marknadsarbete förändras av ekonomisk utveckling. Den var ofta baserad på mikrodata från fallstudier, dvs. på data rörande enskilda individer och hushåll. Men den ledde också mer allmänt till krav på att övergripande könsuppdelad statistik skulle tas fram även för utvecklingsländer.

Från mitten av 1980-talet fick forskningen en mer makroorienterad prägel.³⁷ Bakgrunden var att nationalekonomer uppmärksammade hur olika de strukturella anpassningsprogram (Structural Adjustment Programs, SAP), som genomfördes i många utvecklingsländer påverkade kvinnor respektive män. SAP syftade till att få makroekonomin i balans med hjälp av restriktiv finans- och penningpolitik. Resultatet blev att den offentliga sektorn i många länder

37. Benería (2003) skildrar ingående framväxten av utvecklingsekonomisk forskning med genusperspektiv. UNRISD:s nyligen publicerade rapport *Gender Equality – Striving for Justice in an Unequal World* (UNRISD, 2005), och de cirka 60 bakgrundsrapporter som denna rapport bygger på, ger en ingående bild av nuvarande forskning och kunskapsläge. Se UNRISD:s (United Nations Research Institute for Social Development) webbsida: www.unrisd.org.

skars ner. Detta drabbade främst kvinnor som bl.a. fick ta över det omsorgsarbete som den offentliga sektorn tidigare stod för. De könsspecifika effekterna av makroekonomisk politik i utvecklingsländer har sedan dess uppmärksamats i forskningen och fortsätter att vara i fokus.

En annan utvecklingslinje utgår ifrån nobelpristagaren Amartya Sens ”capability”-ansats.³⁸ Denna betonar att utveckling inte handlar enbart om ekonomiska resurser utan om att vidga individernas kapacitet och utrymme att själva påverka sin livssituation och kunna leva ett gott liv. Detta gäller för både män och kvinnor, men innebar en mer revolutionerande förändring i synsätt på kvinnor och utveckling än män och utveckling, eftersom kvinnors självbestämmande och handlingsutrymme ofta varit mer begränsat än mäns. I utvecklingsländer är skillnaderna mellan män och kvinnor inte endast av ekonomisk karaktär utan rör exempelvis även hälsa och lagliga rättigheter. Ägande- och arvsrätten skiljer sig i många länder fortfarande mellan kvinnor och män, vilket bl.a. gör det svårare för kvinnor att låna på den finansiella marknaden. De genusspecifika skillnaderna tar sig också uttryck i att det saknas mer än 100 miljoner kvinnor i världen, främst i Asien, på grund av att flickfoster aborteras eller för att flickor får mindre näring och dör tidigt. Kvinnors ohälsa är ofta tydlig, liksom sambandet mellan hur många års skolgång kvinnor fått och antalet barn per kvinna.³⁹

Den vidgade synen på utveckling har bl.a. medfört att man sökt komplettera ekonomiska indikatorer med olika slags bredare index, representerade av det s.k. *Human Deve-*

38. Se exempelvis Sen (2002).

39. Svensk forskning om kvinnor, fertilitet och barnarbete har genomförts av Alia Ahmad. Även Therese Hindman-Persson och Catharina Hjortsberg har i sina doktorsavhandlingar berört genusfrågor.

lopment Index, (HDI), men också av genusinriktade index som mäter skillnader mellan kvinnor och män vad gäller utveckling: *Gender Development Index*, (GDI) och inflytande: *Gender Empowerment Measure*, (GEM).⁴⁰ Synsättet har också lett till att kvinnors roll som subjekt och aktörer i ekonomisk utveckling lyfts fram och studeras.

Parallellt med utvecklingen ovan har något av en empirisk och metodologisk revolution ägt rum inom utvecklingsforskningen. Stora insatser har under senare år gjorts för att få fram stora representativa mikrodatamaterial rörande individer och hushåll i utvecklingsländerna. Detta har i sin tur inneburit att nationalekonomer kunnat använda sig av mikroekonometriska metoder även i utvecklingsforskningen och på ett helt annat sätt än tidigare fått möjlighet att göra djupgående analyser av exempelvis hushållens tidsallokering, investeringar i utbildning och hälsa, sysselsättning (såväl formell som informell), löner och inkomster samt skillnaderna i dessa avseenden mellan kvinnor och män, pojkar och flickor. Denna typ av data har också bidragit till att ekonomerna bättre kunnat belysa sambanden mellan olika generationer. Sammanfattningsvis tyder resultaten från denna mikroekonometriska forskning på att det inte endast är kvinnorna som blir lidande av ojämställdheten mellan könen, utan även barnen och den samhälls-ekonomiska utvecklingen.

Detta slags mikroorienterade genusforskning är också högst relevant i samband med senare års betoning av skuldavskrivning och fattigdomsbekämpning. Alltfler utvecklingsländer har numera formulerat sina egna planer (Poverty Reduction Strategy Papers, PRSP) för hur de avser

40. Dessa index har utvecklats av UNDP (United Nations Development Programme, FN:s utvecklingsprogram). För en beskrivning av indexen se UNDP:s webbsida: www.undp.org.

att minska fattigdomen.⁴¹ Trots drygt trettio års utvecklingsekonomisk genusforskning uppvisar dessa planer ofta stora brister vad gäller att systematiskt integrera ett könsperspektiv.

Internationell ekonomi

I och med den ökande graden av globalisering har forskare det senaste decenniet börjat analysera om internationella handelsmönster har könsspecifika konsekvenser för t.ex. sysselsättning, arbetslöshet och löner. Studier för OECD-länder har visat att kvinnor mer än män har förlorat arbetstillfällen i och med att delar av tillverkningsindustrin har utlokaliseras till Asien eller lagts ner. Enligt teoretisk forskning borde kvinnor i utvecklingsländer gynnas av en liberalisering av handeln och en avreglering av den lokala arbetsmarknaden, eftersom dessa åtgärder skapar en större efterfrågan på arbetskraft. Det visade sig tidigt att kvinnor ofta föredrogs som arbetskraft exempelvis i de speciella exportzoner som upprättades i många utvecklingsländer, eftersom de var flinkare och fogligare än män. Inom jordbruket har emellertid avskaffandet av handelshinder ibland inneburit ett uppsving för grödor som odlas för försäljning, vilket i många afrikanska länder inte har gynnat kvinnor då de huvudsakligen odlar småskaligt och för självhushållning. Givet komplexiteten i effekterna av internationell handel har det visat sig vara svårt att dra några generella slutsatser om huruvida kvinnor eller män vunnit respektive förlorat mest i olika länder. Även om det inte går att fastställa om den ekonomiska jämställdheten har ökat eller minskat, går det dock att konstatera att kvinnor i allmänhet har fått en högre levnadsstandard till följd av ökad handel.

41. För mer information om Poverty Reduction Strategy Papers, se IMF:s webbsida: www.imf.org.

En annan fråga som har analyserats är om lönegapet mellan kvinnor och män ökar eller minskar med den ökande internationella handeln. Å ena sidan borde lönegapet mellan könen minska i och med den större efterfrågan på kvinnlig arbetskraft. Å andra sidan utgör låga kvinnolöner en konkurrensfördel med vilken utvecklingsländer attraherar utländska investeringar, vilket gör att regeringar ibland försöker hålla nere kvinnors löner på en låg nivå. Därmed finns det risk att länder specialiserar sig på arbetskraftsintensiv och lågteknologisk tillverkning och därför inte kommer vidare i den ekonomiska utvecklingen.

Till internationell ekonomi kan även hänföras forskning kring internationell kapital- och arbetskraftsrörlighet. Även här finns ett växande behov av studier med genusperspektiv. Utländska direktinvesteringar har, som vi konstaterat ovan i samband med exportzoner, ofta skilda konsekvenser för kvinnlig och manlig arbetskraft. Internationell migration av kvinnlig arbetskraft ökar i betydelse. Den kvinnliga arbetskraftsmigrationen skiljer sig emellertid ofta från den manliga både vad gäller karaktär och villkor.⁴²

Experimentell ekonomi

Under de senaste decennierna har nationalekonomer studerat och ifrågasatt de egenskaper som av hävd tillskrivits "the economic man". Från att ha börjat med att analysera frågor som rationalitet och preferensers egenskaper, har forskare på senare tid även studerat i vilken utsträckning kvinnor och män beter sig olika i ekonomiskt hänseende. Den vanligaste metoden för att göra detta består i att skapa experimentella situationer som kan ge svar på hur människor beter sig i olika kontrollerade beslutssammanhang.

42. Se exempelvis UNRISD (2005), kap. 6.

Resultaten från studier i experimentell ekonomi har redan gett många spännande insikter, särskilt när det gäller hur kvinnors och mäns beteende förändras beroende på vem de interagerar med. Kvinnor har exempelvis visat sig vara lika konkurrensinriktade som män så länge de inte tävlar mot män. En annan faktor som kan ge upphov till skillnader i beteende är förhandlingsbenägenhet. Här visar det sig att denna inte bara skiljer sig åt mellan könen utan att den också varierar beroende på vem man förhandlar för. I exempelvis en löneförhandling tenderar kvinnor att kräva högre löner än män så länge de förhandlar å andras vägnar, medan de i genomsnitt kräver mindre än män om de förhandlar om den egna lönen. Män, å andra sidan, kräver mer om de förhandlar för sig själva och inte för andra.⁴³

Sammanfattningsvis kan man säga att den alltmer omfattande experimentella forskningen visar att människor beter sig olika beroende på vem de interagerar med. Detta behöver emellertid inte motsäga antagandena bakom "the economic man", eftersom att bete sig olika beroende på sammanhang kan vara rationellt. Men det betonar vikten av att ta hänsyn till de faktiska omständigheterna vid analysen av ekonomiska beslut.

En mer fundamental kritik mot den neoklassiska modellen skulle utgöras av resultat som pekar på att kvinnor och män är olika i det avseendet att deras preferenser systematiskt skiljer sig åt. Altruism, otålighet, riskbenägenhet och rationalitet är några av de viktigaste bland de egenskaper som karakteriserar individers preferenser. I dagsläget tyder den experimentella forskningen på att män är mer riskbe-

43. Se Babcock och Laschever (2003) för en utmärkt genomgång av de experimentella resultaten kring kvinnors och mäns förhandlingsbenägenhet. En svensk forskare som studerat könsskillnader med experimentella metoder är Håkan Jerker Holm.

nägna än kvinnor vid exempelvis aktieinvesteringar, men att deras avkastning trots detta inte blir högre än de mindre riskbenägna kvinnornas. Det verkar även som att kvinnor är mer altruistiska än män, men detta är ett mer omtvistat resultat.⁴⁴

Ekonomisk politik för jämställdhet

Sverige kan i dag se tillbaka på mer än tre decennier av mål-inriktad jämställdhetspolitik. År 1972 inrättade den dåvarande socialdemokratiska regeringen den s.k. jämställdhetsdelegationen med uppgift att utveckla principer för den statliga jämställdhetspolitiken. Därmed inträdde också ordet jämställdhet i den offentliga debatten som uttryck för jämlikhet mellan kvinnor och män.

Svenska nationalekonomer har i hög grad varit involverade i analyser av jämställdhetspolitiken. I första hand har de bidragit med forskningsunderlag som analyserar och söker förklara könsskillnaderna i förvärvsdeltagande, arbetstider, yrkesfördelning, karriär, löner och inkomster. Dessutom har de utvärderat effekterna på dessa förhållanden av skattepolitik, familjepolitik, socialförsäkringar, arbetsmarknadspolitik och den allmänna ekonomiska utvecklingen. De har också medverkat i flera statliga utredningar där jämställdhetsfrågor behandlats samt regelbundet fört ut sina forskningsresultat och synpunkter i mer populär form genom en mängd artiklar i tidskriften *Ekonomisk Debatt*.⁴⁵ Ett skäl till ekonomernas tidiga medverkan på området är att jämställdhetsfrågorna i Sverige till en början inte i första hand sågs som rättighets-, jämlikhets-

44. Se Boschini och Persson (2005) för en översikt av experimentell litteratur rörande grundläggande preferensskillnader mellan könen.

45. En stor mängd forskning presenteras i de tre ekonomiska bilagorna till den s.k. kvinnomaktutredningen Persson och Wadensjö (red.) (1997a, 1997b, 1998). Se också Löfström (red.) (2004) och Thoursie (2005).

eller maktfrågor, utan har sitt ursprung i familjepolitiken, sysselsättnings- och tillväxtpolitiken. Familjepolitiken härör i sin tur från makarna Myrdals oro under 1930-talet för en befolkningskris. Den aktiva politiken för att underlätta kvinnors förvärvsarbete stammar från 1960-talets bekymmer för arbetskraftsförsörjningen och kostnaderna förknippade med arbetskraftsinvandring. Jämställdhetspolitiken i Sverige har därmed makroekonomiska fundament.

Effektivitet och incitament

Ett nationalekonomiskt angreppssätt på jämställdhetsfrågorna utgår från begreppen effektivitet och incitament – drivkrafter.⁴⁶ Ökad *jämställdhet* kan i många avseenden ses som ett främjande av *effektiv resursanvändning*. Allas resurser ska utvecklas och allas kapacitet tas till vara. Rörlighet och konkurrens främjas om såväl kvinnor som män får tillgång till utbildning och till alla yrken och positioner. Kvinnligt förvärvsdeltagande ökar produktion och skatteunderlag. Samtidigt behövs barnafödande för framtidens arbetskraft och pensionsförsörjning. För att jämställdhet ska kunna uppnås måste det emellertid finnas drivkrafter i denna riktning för enskilda beslutsfattare. Det måste helt enkelt vara lönsamt – för individer, familjer, företag och organisationer – att agera jämställt. Jämställdhetspolitiken bör, enligt detta synsätt, handla om att granska och försöka påverka *de ekonomiska incitamenten* för jämställdhet.

Jämställdhetspolitiken under 1970- och 1980-talen formulerades ofta såsom att politikens uppgift var att ändra attityder och värderingar. Nationalekonomerna menar emellertid att attityder och normer ändras först när det blir lönsamt att agera på annat sätt. Detta kan visserligen ta

46. Se t.ex. utgångspunkterna i Boschini (2004) och Henrekson (2004).

tid, men den omvända ordningen – att ändra attityder och beteende om detta inte lönar sig – är nästintill omöjligt.

Från 1990-talet och framåt har maktförhållanden alltmer kommit i fokus och i dagens officiella underlag för jämställdhetspolitiken formuleras dess uppgift som att ändra den s.k. könsmaktsordningen. Maktbegrepp har ingen framträdande roll i nationalekonomin. I ekonomisk teori härstammar makt från vad som brukar benämnas ”möjligheten till individuellt veto”. Vill du inte ha en vara så väljer du en annan. Ogillar du din arbetsgivare så söker du dig en ny. Lever du i ett outhärdligt äktenskap så kan du lämna det. Makt i denna bemärkelse kräver emellertid tillgång till alternativ och valmöjligheter. Ju fler valmöjligheter, desto större möjlighet finns att utöva makt (större valfrihet). I de familjeekonomiska förhandlingsmodellerna förstärks t.ex. kvinnors förhandlingsposition av förvärvsarbete och inkomster. En nationalekonomisk tolkning av begreppet ”könsmaktsordning” är att kvinnors valmöjligheter är mer begränsade än mäns och att jämställdhetspolitiken bör gå ut på att vidga restriktionerna för deras val. Detta kräver återigen en granskning av incitamenten för individernas och företagens val – vad är det som styr utfallen av valen? Finns det formella eller informella hinder i organisationen av arbetsmarknaden, företagen, myndigheterna, hushållsarbetet och omsorgsarbetet eller i den förda politiken, hinder som går att åtgärda? I en ekonomi uppstår maktstrukturer på grund av monopol, karteller och brist på konkurrens. När valmöjligheter öppnas upp och också faktiskt utnyttjas, då ökar konkurrensen, gamla strukturer bryts upp och värderingar och normer ändras. Något likartat gäller sannolikt även för genusrelationerna.

Skattesystem, socialförsäkringar och familjepolitik

Den jämställdhetspolitik som började sättas i verket från 1970-talet karaktäriserades av fokus på individen snarare än familjen, på ekonomiskt oberoende genom marknadsarbete samt av en strävan mot lika regler för män och kvinnor. Den infogades i den allmänna svenska politiken med offentligt finansierade tjänster, socialförsäkringar knutna till förvärvsinkomster och med full sysselsättningspolitik. Sociallagstiftning, skattelagstiftning och äktenskapslagstiftning utformades på grundval av att män och kvinnor skulle dela såväl ekonomisk försörjning som vårdansvar. Föräldraförsäkringen skapades (1974), daghem och annan offentlig service byggdes ut, åtskilliga avgränsade projekt initierades inom arbetsmarknadspolitiken och utbildningspolitiken. År 1980 infördes även en lag mot könsdiskriminering. Förändringarna skapade en mängd intressanta frågor för forskningen som snabbt expanderade inom områdena arbetsmarknadsekonomi och offentlig ekonomi.

Några av de förändringar som befunnits särskilt intressanta att studera ur genusperspektiv är ändringar i skattesystemet, i socialförsäkringarna och i familjepolitiken. Särbeskattning, dvs. individuell beskattning av förvärvsinkomster, infördes i Sverige 1971 – knappast av en tillfällighet vid en tidpunkt då andelen kvinnor som yrkesarbetade passerade 50 procent. Dessförinnan rådde sambeskattnings och kvinnans inkomst (vanligen lägre) skattades på toppen av familjens samlade inkomster och belastades därför med höga marginalsatser. Siv Gustafsson jämförde t.ex. de nederländska, västtyska och svenska skattessystemen 1984 och fann att tyska kvinnors förvärvsdeltagande skulle ha ökat med 10 procentenheter om de varit utsatta för svenska skatter, och svenska kvinnors förvärvsdeltagande skulle ha minskat med 20 procentenheter vid omvänt förhållande.

Utan tvekan medverkade den individuella inkomstbeskattningen till ett ökat kvinnligt förvärvsarbete. Samtidigt har små löneskillnader och höga skatter gjort det kostsamt att köpa hushållstjänster i Sverige. Flera ekonomer har förordat skattelättnader för hushållsnära tjänster, såväl för att underlätta hemarbetsbördan som för att öka sysselsättningen.⁴⁷

De ekonomiska ersättningarna vid sjukdom, arbetslöshet, pension och vård av barn är i Sverige knutna till förvärvsinkomsten. Det ger ett mycket starkt incitament att yrkesarbeta. I takt med att dessa system har byggts ut och blivit alltmer individuella har effekterna stärkts. Systemen bidrar också till att omfördela inkomster från män till kvinnor. Kvinnor får visserligen lägre pensioner än män eftersom de förvärvsarbetar mindre och har lägre löner. Men kvinnor får i genomsnitt högre avkastning på de pengar de betalar in till det offentliga pensionssystemet, i första hand eftersom de lever längre än män men också beroende på garantipension och barnår rätt. Delvis motverkas detta dock genom vissa inslag i de s.k. avtalsförsäkringarna, där omfördelningseffekten ibland kan gå i motsatt riktning. Även föräldra- och sjukförsäkringar samt förtidspensioner omfördelar från män till kvinnor. I första hand sker detta genom att kvinnor är mer föräldralediga och mer sjuka än män, men också för att systemen har ett tak på förmånerna men inte på avgifterna.⁴⁸

En omfattande forskning har ägnats familjepolitiken: dels daghemmen, dels föräldraförsäkringen. Under 1970-talet argumenterade ekonomerna för daghemmens sam-

47. Skatter ur genusperspektiv har analyserats av bl.a. Siv Gustafsson, Anne-Marie Pahlsson och Magnus Henrekson. Se också Nina Smith m.fl. (2003).

48. Ann-Charlotte Ståhlberg har kontinuerligt utfört noggranna genomgångar av de olika socialförsäkringarnas omfördelande effekter efter kön och granskat de krav som bör ställas på dem ur genusperspektiv. Även Lena Granqvist, Agneta Kruse, Annika Sundén och Stig Tegle forskar på detta område.

hällsekonomiska lönsamhet, bl.a. genom att jämföra utgifterna för daghem med värdet av den produktionsökning som kom till stånd då kvinnorna stannade kvar i marknadsarbete under småbarnsåren. I dag är det i första hand föräldraförsäkringen som engagerar. Utan tvekan har möjligheten till betald föräldraledighet bidragit till att öka kvinnors förvärvsarbete – först genom drivkraften att etablera sig på arbetsmarknaden innan det är dags att skaffa barn, därefter genom att underlätta anknytningen till fortsatt marknadsarbete. Forskningen visar också att föräldraförsäkringens utformning stärkt födelsetalen, liksom att den påverkat tidpunkten för första barnet och tiden mellan födslarna. Skevheten i uttagen, där mammorna stannar hemma merparten av tiden leder till olika löneeffekter för män och kvinnor. Sannolikt pressas lönerna för kvinnor som kollektivt ned av att arbetsgivarna blir mindre villiga att anställa kvinnor. Samtidigt uppfattas en enskild man, som tar ovanligt mycket ledigt för vård av barn, som mindre intresserad av sitt arbete och tappar mer tempo i karriären än en kvinna med motsvarande beteende.⁴⁹

Sammantaget har den svenska jämställdhetspolitiken bidragit till ett högt förvärvsdeltagande i kombination med jämförelsevis höga födelsetal.⁵⁰ Enligt forskarna har detta kunnat ske genom att lönsamheten för kvinnligt förvärvsarbete ökat samtidigt som kostnaderna för barn har subventionerats.

49. Nationalekonomer som skrivit om föräldraförsäkringens effekter är bl.a. Anna Thoursie (2005) samt Anders Björklund och Marianne Sundström.

50. Rörande jämställdhetspolitikens utfall, se Nyberg (2005).

Feministisk ekonomi och kritiken av neoklassisk teori

Sedan ett tiotal år tillbaka har det funnits en aktiv feministisk kritik av nationalekonomin som riktar sig mot grundläggande ekonomisk teori och metod.⁵¹ Främst står den neoklassiska teorin i skottgluggen. Kritiken från de feministiska ekonomerna har ofta gemensamma drag med andra skolor som genom åren ifrågasatt traditionell neoklassisk nationalekonomi, såsom institutionell ekonomi, radikal ekonomi, marxistisk ekonomi eller det senaste tillskottet: ”postautistisk ekonomi”.⁵² Även inom etablerad nationalekonomi finns flera vetenskapsgrenar som utvecklas som komplement och alternativ till den neoklassiska teorin – t.ex. spel- och förhandlingsteori samt ekonomisk psykologi.

Det nya med den feministiska ekonomin är att den grundar sin kritik i ett systematiskt genusperspektiv och utifrån detta även framför kritik mot de alternativa skolorna. Den nationalekonomiska vetenskapen är enligt detta synsätt utvecklad av män och för män, och har en könsbias. Mäns erfarenheter och värderingar har präglat problemområden, begrepp, teorier, metoder, val av observationer och tolkningar av resultat inom ämnet. Alla dessa punkter bör utsättas för granskning ur feministiskt perspektiv. Om även kvinnors erfarenheter och värderingar tillåts påverka

51. Denna kritik finns presenterad bl.a. i Ferber och Nelson (red.) (1993), Ferber och Nelson (red.) (2003), Kuiper och Sap (red.) (1995), Barker och Kuiper (red.) (2003) samt i åtskilliga artiklar i *Feminist Economics*.

52. Postautistisk ekonomi är en kritisk diskussion av neoklassisk nationalekonomi som har sitt ursprung i franska studenters protester år 2000 mot en undervisning i nationalekonomi som de upplevde som alltför formaliserad och utan verklighetsförankring – autistisk, med andra ord. Se webbadressen: www.paecon.net.

och integreras i ämnet så kan detta utvecklas i en annan, mer allsidig, riktning, hävdar kritikerna.

Att samhällsvetenskapen präglas av en inomvetenskaplig tradition med nedärvda, inneboende värderingar, liksom av inflytandet från de omgivande samhällsuppfattningarna och de forskande individernas egna personligheter och intressen, är inget nytt påpekande. Bland andra Gunnar Myrdal, nobelpristagare i nationalekonomi, funderade och argumenterade i decennier kring objektivitetsproblemet i samhällsforskningen – dock utan att i sina arbeten problematisera kön.

Den feministiska kritiken kan sammanfattas som inriktad mot två grundläggande inslag i traditionell nationalekonomi, det ena är metaforen om ”economic man”, det andra är koncentrationen på marknadsproduktion och marknadsarbete.

En individ fokuserad på att maximera egennyttan, oberoende av andra individer, och med givna, stabila preferenser är ingen särskilt bra beskrivning av det verkliga livet. Vi föds inte med färdiga preferenser. De utvecklas i samspel med andra personer, genom uppfostran, i social gemenskap och kommunikation, och påverkas av tradition, historia, information, kunskap, sociala strukturer, trender och reklam. Likaså påverkas vår nytta av andras glädje, andras sorg, andras konsumtion och standard. Den feministiska ekonomin vill lyfta in de sociala relationernas betydelse i den nationalekonomiska analysen.

Begränsningarna för vårt handlande och våra val är fler än de som uttrycks av ekonomiska tillgångar eller tid. Kunskap, sociala normer, maktförhållanden, lagar och regleringar kan också de begränsa kvinnors och mäns valmöjligheter, och ofta kvinnors i högre grad än mäns. Modellen för ”economic man” förutsätter i själva verket flera fung-

erande sociala institutioner, såsom fungerade äganderätter (för kvinnor likväl som för män) liksom givetvis grundläggande mänskliga rättigheter. Nationalekonomernas fokus på ekonomiska restriktioner gör enligt feministiska ekonomer att de ignorerar eller nedtonar de övriga – oftast med hänvisning till att de bör analyseras av andra vetenskaper.

Vi har redan i tidigare avsnitt tagit upp problemen kring att den omfattande ekonomiska verksamhet som äger rum utanför marknaden inte inkluderas i värderingen av den nationella produktionen, inte utsätts för ekonomisk analys och sällan beaktas ur effektivitets- och fördelningsperspektiv. Feministiska ekonomer är drivande i att lyfta fram dessa frågor liksom vad gäller studier av omsorgsarbetet. Målet är att utveckla teorier för verksamheter, där vinstmotiv inte är drivande och där pengar inte används för ekonomisk koordinering, samt att ställa sociala relationer och den sociala reproduktionen i centrum för den ekonomiska analysen.

Utifrån denna kritik vill den feministiska ekonomin utveckla nya ansatser i nationalekonomi där sociala relationer och inte bara marknadsrelationer finns med i analysen. Detta leder bl.a. till att de feministiska ekonomerna vill se mer samarbete med andra samhällsvetenskaper. I likhet med många andra kritiserar de också ämnets växande fokusering på formaliserade modeller och datahantering, som de menar sker på bekostnad av problemorientering och verklighetsanknytning. Slutligen har den feministiska kritiken en klar normativ inriktning. Den vill finna vägar till ökad jämlikhet i ekonomi, omsorg, makt och samhällsinflytande mellan kvinnor och män.

Den feministiska kritiken använder ett genusperspektiv för att lyfta fram åtskilliga begränsningar i den nationalekonomiska analysen. Den nationalekonomiska vetenskapen beskrivs som snäv och formaliserad. Detta äger i viss mån

sin giltighet, vilket en snabb blick i de mest framstående ekonomiska tidskrifterna ger vid handen. De flesta av de tillkortakommanden som den feministiska kritiken pekar på är emellertid inte okända för professionen. Tvärtom har försöken att lösa dem genererat en stor mängd nydanande forskning. En snabb genomgång av den forskning som genomförts av de 57 män som 1969–2005 belönats med ekonomipriset visar en överraskande bredd bland de belönade. Många av dem har, helt utan utgångspunkt i genus, tampats med att analysera problem som diskriminering och sociala normer (Kenneth J. Arrow), institutioner, värderingar och diskriminering (Gunnar Myrdal, Arthur Lewis), institutioner, mänskliga resurser, fertilitet (Theodore W. Schultz), diskriminering, familj och äktenskap (Gary S. Becker), betydelsen av identitet och sociala normer (George A. Akerlof), etik, fattigdom, ojämlikhet och kvinnor (Amartya Sen), sambandet mellan psykologi och ekonomi (Daniel Kahneman), användandet av experimentella metoder inom nationalekonomin (Vernon L. Smith) samt samarbete och konflikt (Thomas C. Schelling) för att ge några exempel. En feministiskt inriktad forskning har här ett antal byggstenar att använda sig av i sitt arbete att forma en ekonomisk teori som också kan analysera könets betydelse i ekonomin på ett relevant sätt.

Kvinnor i nationalekonomin

Genusforskningens framväxt och diskussionen bland feministiska ekonomer har även bidragit till att lyfta fram och synliggöra tidigare generationer kvinnliga ekonomer. Liksom inom många andra samhällsområden har de kvinnliga pionjärernas bidrag och historia länge varit i stort sett okänd. Ett nyligen publicerat bibliografiskt lexikon presenterar emellertid liv och gärning för mer än hundra kvinnliga ekonomer, vilka lämnat betydelsefulla bidrag till nationalekonomin (Dimand m.fl., 2000). En av dessa är Karin Kock, en annan Ester Boserup. Andra böcker som publicerats under senare år belyser den nationalekonomiska professionen i USA ur ett kvinnoperspektiv, bl.a. hur kvinnliga ekonomer länge utestängdes från tillträde till universitetstjänster och hur de även senare mött svårigheter att integreras fullt ut i professionen (Dimand m.fl., 1995; Olson och Emami, 2002).

Som framgått tidigare i vår skrift var kvinnliga nationalekonomer ett sällsynt fenomen i Sverige långt in på 1970-talet. Därefter har det visserligen skett framsteg, men andelen kvinnor bland såväl etablerade nationalekonomer som dem under utbildning är fortfarande låg.⁵³ Läget i dag är följande. På grundutbildningens lägsta nivå är könsfördelningen nästan jämn. På de högre kurserna är andelen kvinnor cirka en tredjedel av de studerande. Forskarutbildningen visar en klar trend mot ökad andel kvinnor. Från 1970 till i dag har kvinnornas andel av avlagda licentiat-examina ökat från noll till ca 30 procent och av avlagda doktorsexamina från noll till ca 20 procent. I praktiken är det dock först under det senaste decenniet som antalet

53. För en översikt över utvecklingen av andelen kvinnor bland svenska nationalekonomer, se Jonung och Ståhlberg (2003).

kvinnliga nationalekonomer blivit så många att det börjat märkas.

Utvecklingen har lett till att kvinnornas andel av landets nationalekonomiska kompetens stadigt ökat. Bland dem som förvärvat en doktorsexamen efter 1970 utgör kvinnorna i dag 14 procent. Det har blivit allt vanligare att se kvinnor i nationalekonomiska sammanhang – som partiernas ekonomiska taleskvinnor, som ekonomijournalister, i Riksbankens ledning, som professorer, ja t.o.m. som finansminister. I nationalekonomernas egen tidskrift för populärvetenskaplig debatt, *Ekonomisk Debatt*, syns i dag såväl de kvinnliga nationalekonomerna, som genusforskningens resultat.

Vid de akademiska institutionerna är kvinnor representerade i ungefär samma utsträckning som deras andel av de disputerade i landet totalt, dvs. de utgör ca 14–15 procent av lärarkårerna. De kvinnliga nationalekonomerna har emellertid inte avancerat i den akademiska karriären i samma takt som männen. Andelen kvinnor av de anställda som uppnått docentkompetens (dvs. docenter plus professorer) är cirka tio procent. Det hårdaste glastaket möter vid professuren. Inte mer än tre-fyra procent av svenska professorer i nationalekonomi är kvinnor, dvs. totalt fyra-fem personer. Om vi utgår från det rekryteringsunderlag som finns i dag, kan vi, trots allt fler kvinnliga doktorer och docenter i nationalekonomi, inte vänta oss en högre andel än cirka sex procent bland professorerna om tio år.

Nationalekonomi är således, trots avsevärda förändringar, fortfarande ett starkt mansdominerat ämne. Situationen vid de akademiska institutionerna påminner mer om matematikämnet än om de andra samhällsvetenskaperna. Förhållandena i andra länder liknar dem i Sverige. Även i USA är andelen kvinnor med full professorskom-

petens alltså så låg som sex–sju procent, trots ett stort försprång jämfört med Sverige när det gäller andelen disputerade kvinnor.⁵⁴ Ingen kvinna finns bland de 57 personer som hittills fått del av ekonomipriset till Alfred Nobels minne.

Varför är kvinnorna så underrepresenterade i nationalekonomi och varför har de inte avancerat snabbare? En mångfald förklaringar har framförts och undersökts: allt ifrån bristande intresse för analytiskt och abstrakt tänkande, till familjebildning, bristande rörlighet, preferenser för icke-akademiskt arbete, större undervisnings- och administrativa åtaganden på institutionerna, större tryck att åta sig externa uppdrag (på grund av att de är så få), ämnesval, mindre nätverk, färre vetenskapliga publikationer, svårighet att finna medförfattare och diskriminering. Någon enighet kring någon enskild förklaring finns ännu inte och de flesta studier finner att det kvarstår oförklarade könsskillnader. Det kan inte uteslutas att den låga kvinnoandelen på de nationalekonomiska institutionerna i sig utgör ett hinder – den innebär att det alltså handlar om mansdominerade arbetsmiljöer, präglade av traditionellt manliga strukturer och synsätt.

Utgör den låga kvinnoandelen bland nationalekonomer ett problem även på andra sätt? Ja, det menar vi att den gör. En utbildning i nationalekonomi är en god väg till att kunna påverka samhällsekonomiska beslut och samhällsdebatt. Ju färre kvinnor som studerar nationalekonomi, desto mindre blir kvinnors inflytande över den ekonomiska agendan – de frågor som studeras av nationalekonomer, det sätt på vilket de analyseras och de svar som analysen ger. Vanligen är det kvinnor som lyfter fram frågor som

54. Se Ginther och Kahn (2004).

rör kvinnor eller kvinnors intresseområden såsom familj, barn, omsorgsarbete och som är intresserade av att studera ett vetenskapsområde ur genusperspektiv. En liten andel kvinnor bland nationalekonomerna leder därmed till att genusperspektivet i forskningen blir mindre omfattande än vad det kunde vara och att det blir trögare att förmedla den forskning och de synsätt som finns till nya generationer genom utbildningen. Beslutsfattare och handläggare i stat, kommun och näringsliv kommer då också att sakna ett sådant perspektiv.

Den ekonomiska människan

Sverige rankas, tillsammans med andra nordiska länder, i topp i internationella jämförelser av jämställdhet mellan män och kvinnor. Förvärvsdeltagandet för kvinnor är högt – nästan i nivå med männens. Män arbetar fortfarande fler timmar än kvinnor, men andelen heltidsarbetande kvinnor stiger och kvinnors arbetstider har närmat sig mäns. Även om vi här hemma beklagar oss över svårigheterna att öka mäns tid i oavlönat hushålls- och omsorgsarbete så arbetar svenska män mer hemma än män i andra länder. Löneskillnaderna är jämförelsevis små. Ökat förvärvsarbete och stigande inkomster för kvinnor – från förvärvsarbete såväl som från offentliga transfereringar – har ökat den ekonomiska jämställdheten. Valmöjligheterna har vidgats och därmed kvinnors ekonomiska makt. Förändringarna över trettio år är stora.

Samtidigt är dock könsuppdelningen i utbildning, yrken och arbetsuppgifter fortfarande omfattande, även om den minskar. Kvinnor med hög utbildning har i viss utsträckning sökt sig till traditionellt manliga jobb. Väl där uppnår de dock inte mäns löner eller karriärer. Kvinnor i toppositioner är det ont om i Sverige. Nya anställningsformer skapar nya former av segregering på arbetsmarknaden. Kvinnors frånvaro från arbetet för sjukdom och barnomsorg är hög och kostsam för transfereringssystemen. Förtidspensioneringarna ökar. Invandrarkvinnor möter särskilda problem. En ny generation i vilken barnafödandet snabbt ökar söker nya vägar att kombinera familj, arbete och karriär för båda föräldrarna utan att barnen ska komma i kläm. Samtidigt är fyrtiotalets stora kullar på väg in i pensionsåldern och kommer inom något eller några decennier att vara i behov av äldreomsorg. Utmaningarna är alltså fortsatt stora.

Ute i Europa, där kvinnor fortfarande befinner sig utanför arbetsmarknaden i större utsträckning än i Sverige, studeras den svenska jämställdhetspolitiken med intresse. Fler kvinnotimmar på arbetsmarknaden betyder högre skatteintäkter som kan bidra till försörjningen och vården av en åldrande befolkning. Kan detta dessutom kombineras med höjda födelsetal som i Sverige så förbättras även arbetskraftsförsörjningen för framtiden. Jämställdhetspolitiken kan vara ett led i att lösa pressande makroekonomiska problem och ge ett bidrag till den omdiskuterade europeiska sociala modellen.

Feministiska frågor och jämställdhetsfrågor står högt på den politiska dagordningen. Inget politiskt parti har i dag råd att ignorera dem. Förslagen haglar: individualiserad föräldraförsäkring, pappabonus, förvärvsavgifter, skattelättnader för hushållsarbete, skola från tre års ålder, kvoteringar av företagsstyrelser, delade pensionsrätter osv. Alla dessa förslag skapar ekonomiska drivkrafter som påverkar mäns och kvinnors handlande. De har också ekonomiska konsekvenser – på marknadsarbetets omfattning, på familjernas fördelning av hushållsarbetet, på inkomsternas fördelning efter kön och mellan olika grupper av män och kvinnor samt på produktivitet och ekonomisk tillväxt.

Genom vår skrift har vi velat visa att den nationalekonomiska genusforskningen är nödvändig för att förbättra den ekonomiska analysen inom en rad olika nationalekonomiska ämnesområden. Genusforskningen behövs för att ekonomiska förändringar och ekonomisk utveckling ska analyseras på ett sätt som säkerställer att såväl kvinnors som mäns resurser tas till vara och att såväl kvinnors som mäns ekonomiska situation belyses. Vi har också visat att den nationalekonomiska genusforskningen under de senaste decennierna lämnat viktiga bidrag till samhällets

kunskapsuppbyggnad. Nationalekonomi är inte en vetenskap som handlar enbart om ”den ekonomiske mannen” och som saknar relevans för kvinnor. Det är i högsta grad en vetenskap som handlar om den *ekonomiska människan* – om kvinnor *och* män.

Tack

Vi tackar Alia Ahmad, Åsa Löfström, Anita Nyberg och Ann-Charlotte Ståhlberg för värdefulla synpunkter på manuskriptet.

Tips för fortsatt kunskapsinhämtning

Tidskrifter

Ekonomisk Debatt: www.ekonomiskdebatt.se

Vi rekommenderar den populärvetenskapliga tidskriften *Ekonomisk Debatt* för att följa den svenska genusvetenskapliga forskningen i nationalekonomi. Tidskriften grundades 1973 och redan 1975 fanns artiklar om kvinnors låga löner och den könsuppdelade arbetsmarknaden. Därefter har genusfrågorna kontinuerligt belysts i artiklar, kommentarer och recensioner. På webbplatsen finns ett sökbart artikelregister samt artiklar från 1996 och framåt i fulltext.

Feminist Economics: www.feministeconomics.org

Review of Economics of the Household:

www.springer.com/sgw/cda/frontpage/0,11855,5-40532-12-129256-0,00.html

Internetlänkar

Committee on the Status of Women in the Economics Profession (CSWEP): www.cswep.org

Europeiska unionen (EU):

europa.eu.int/comm/employment_social/gender_equality

International Association for Feminist Economics (IAFFE): www.iaffe.org

International Labour Organization (ILO):
www.ilo.org/gender

The International Working Group on Gender, Macroeconomics and International Economics:

www.genderandmacro.org

Network Women in Development Europe (WIDE):

www.eurosur.org/wide

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD): **www.oecd.org/dac/gender**

The Royal Economic Society's Committee for Women in Economics: **www.res.org.uk/society/women.asp**

United Nations Development Fund for Women (UNIFEM): **www.unifem.org**

United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD): **www.unrisd.org**

Women in Informal Employment: Globalizing and Organizing (WIEGO): **www.wiego.org**

Världsbanken: **www.worldbank.org/gender**

Referenser

Agarwal, Bina (1997), "Bargaining and Gender Relations: Within and Beyond the Household". I: *Feminist Economics*, vol. 3 nr 1.

Agell, Jonas, Englund, Peter & Södersten, Jan, *Svensk skattepolitik i teori och praktik. 1991 års skattereform. Bilaga 1 till Skattereformen 1990–91. En utvärdering* (SOU 1995:104). Stockholm: Fritzes.

Andersson, Pernilla & Wadensjö, Eskil (2004), *Hur fungerar bemanningsbranschen*. Rapport 2004:15. Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU).

Asplund, Rita & Persson, Inga (2000), "Low Pay – A Special Affliction of Women". I: Gregory, Mary, Bazen, Stephen & Salverda, Wiemer, *Labour Market Inequalities. Problems and Policies of Low-Wage Employment in International Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Babcock, Linda & Laschever, Sara (2003), *Women Don't Ask. Negotiation and the Gender Divide*. Princeton: Princeton University Press.

Barker, Drucilla K. & Kuiper, Edith (red.) (2003), *Toward a Feminist Philosophy of Economics*. London: Routledge.

Becker, Gary S. (1981, 1991), *A Treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press.

Benería, Lourdes (2003), *Gender, Development, and Globalization. Economics as if All People Mattered*. London: Routledge.

Blau, Francine D., Ferber, Marianne A. & Winkler, Anne E. (2001, 4:e uppl.), *The Economics of Women, Men, and Work*. London: Prentice Hall.

Boschini, Anne D. (2004), *Balans på toppen*. Stockholm: SNS Förlag.

Boschini, Anne D. & Persson, Mats (2005), "Är kvinnor och män olika?". I: *Ekonomisk Debatt*, nr 1, s. 33–44.

Boserup, Ester (1970), *Women's Role in Economic Development*. New York: St. Martin's Press.

Dimand, Robert W., Dimand, Mary Ann & Forget, Evelyn L. (red.) (1995), *Women of Value: Feminist Essays on the History of Women in Economics*. Aldershot: Edward Elgar.

Dimand, Robert W., Dimand, Mary Ann & Forget, Evelyn L. (red.) (2000), *A Biographical Dictionary of Women Economists*. Cheltenham: Edward Elgar.

Ferber, Marianne A. & Nelson, Julie A. (red.) (1993), *Beyond Economic Man. Feminist Theory and Economics*. Chicago: The University of Chicago Press.

Ferber, Marianne A. & Nelson, Julie A. (red.) (2003), *Feminist Economics Today*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Folbre, Nancy (1994), *Who Pays for the Kids? Gender and the Structure of Constraint*. London: Routledge.

Folbre, Nancy (2002), *The Invisible Heart. Economics and Family Values*. New York: The New Press.

Galor, Oded & Weil, David N. (1996), "The Gender Gap, Fertility, and Growth". I: *American Economic Review*, vol. 86 nr 3, s. 374–87.

- Ginther, Donna K. & Kahn, Shulamit (2004), "Women in Economics: Moving Up or Falling Off the Academic Career Ladder?". I: *Journal of Economic Perspectives*, vol. 18 nr 3 Summer, s. 193–214.
- Goldin, Claudia (1990), *Understanding the Gender Gap: An Economic History of American Women*. New York: Oxford University Press.
- Granqvist, Lena & Regnér, Håkan (2003), *Löneskillnader mellan kvinnor och män. Vad kan vi lära oss av ekonomisk forskning?* Stockholm: SACO.
- Gustafsson, Siv (1995), "Single Mothers in Sweden: Why is Poverty Less Severe?". I: McFate, K., Lawson, R. & Wilson, W.J. (red.), *Poverty, Inequality and the Future of Social Policy. Western States in the New World Order*. New York: Russel Sage Foundation.
- Gustafsson, Siv & Lantz, Petra (1985), *Arbete och löner: ekonomiska teorier och fakta kring skillnader mellan kvinnor och män*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Henrekson, Magnus (2004), *Vägar till ökad jämställdhet i svenskt näringsliv*. Stockholm: SNS Förlag.
- Himmelweit, Susan (2002), "Making Visible the Hidden Economy: The Case for Gender-Impact Analysis of Economic Policy". I: *Feminist Economics*, vol. 8 nr 1 March, s. 49–70.
- Ironmonger, Duncan (1996), "Counting Outputs, Capital Inputs and Caring Labor: Estimating Gross Household Product". I: *Feminist Economics*, vol. 2 nr 3, s. 37–64.
- Jacobsen, Joyce P. (1998), *The Economics of Gender*. Oxford: Blackwell Publishers.

- Jonung, Christina (1974, 1982), "Kvinnorna i svensk ekonomi". I: Södersten, Bo (red.), *Svensk ekonomi*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Jonung, Christina & Persson-Tanimura, Inga (1981), "Tar den ekonomiska politiken hänsyn till jämställdhetsmålet?". I: *Kvinnor och ekonomi*. Stockholm: Affärsförlaget.
- Jonung, Christina & Persson-Tanimura, Inga (1987), "Nationalekonomisk forskning ur kvinno- och jämställdhetsperspektiv". I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 1.
- Jonung, Christina & Persson, Inga (red.) (1990), *Kvinnors roll i ekonomin*. Bilaga 23 till Långtidsutredningen 1990. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Jonung, Christina & Ståhlberg, Ann-Charlotte (2003), "Nationalekonomins frukter – även för kvinnor?". I: *Ekonomisk Debatt*, vol. 3 nr 3, s. 5–20.
- Klasen, S. (1999), *Does Gender Inequality Reduce Growth and Development? Evidence From Cross-Country Regressions*. World Bank Policy Research Report Working Paper no. 7. Washington DC: The World Bank.
- Kock, Karin (1938), "Kvinnoarbetet i Sverige". I: *Gift kvinnas förvärvsarbete* (SOU 1938:47), s. 351–470.
- Krantz, Olle (1987), "Husligt arbete i nationalräkenskaperna". I: Krantz, Olle och Ohlsson, Rolf (red.), *Ekonomisk-historiska vingslag*. Lund: Studentlitteratur.
- Kuiper, Edith & Sap, Jolande (red.) (1995), *Out of the Margin – Feminist Perspectives on Economics*. London & New York: Routledge.
- Lundahl, Mats & Persson-Tanimura, Inga (red.) (1983), *Kvinnan i ekonomin – hem, yrke, karriär*. Malmö: Liber.

Lundberg, Shelly & Pollak, Robert A. (1996), "Bargaining and Distribution in Marriage". I: *Journal of Economic Perspectives*, vol. 10 nr 4, s. 139–158.

Löfström, Åsa (red.) (2004), *Den könsuppdelade arbetsmarknaden* (SOU 2004:43). Stockholm: Fritzes.

Niskanen, Kirsti (2001), "Kvinnopolitiskt engagemang i könsneutral vetenskap – Karin Kocks könsteoretiska analys under 1930-talet". I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3–4, s. 101–17.

Nyberg, Anita (1997), "Makt, kön och BNP". Kap. 4 (s. 80–103) i: Ahrne, Göran & Persson, Inga (red.), *Familj, makt och jämställdhet* (SOU 1997:138). Stockholm: Fritzes.

Nyberg, Anita (2001), "Feministiska ekonomer och feministisk ekonomi – exemplet nationalekonomi". I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3–4, s. 5–24.

Nyberg, Anita (2005), "Har den ekonomiska jämställdheten ökat sedan början av 1990-talet?". I: *Forskarrapporter till Jämställdhetspolitiska utredningen* (SOU 2005:66). Stockholm: Fritzes

OECD (1994), *Women and Structural Change: New Perspectives*. Paris: OECD.

Olson, Paulette & Emami, Zohreh (2002), *Engendering Economics. Conversations with Women Economists in the United States*. London: Routledge.

Persson, Inga (1990), "The Third Dimension – Equal Status between Swedish Women and Men". Kap. 9 i: Persson, Inga (red.), *Generating Equality in the Welfare State: The Swedish Experience*. Oslo: Norwegian University Press.

Persson, Inga (2003), "Genre et économie en Suède". I: Laufer, Jacqueline, Marry, Catherine & Maruani, Margaret (red) (2003), *Le travail du genre – les sciences sociales du travail à l'épreuve des différences de sexe*. Paris: La Découverte, s. 259–273. (Engelsk version: "Gender and Economics in Sweden", tillgänglig via Perssons webbsida, www.nek.lu.se/NEKIPT/)

Persson, Inga & Jonung, Christina (red.) (1997), *Economics of the Family and Family Policies*. London: Routledge.

Persson, Inga & Jonung, Christina (red.) (1998), *Women's Work and Wages*. London: Routledge.

Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.) (1997a), *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* (SOU 1997:136). Stockholm: Fritzes

Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.) (1997b), *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden* (SOU 1997:137). Stockholm: Fritzes

Persson, Inga & Wadensjö, Eskil (red.) (1998), *Välfärdens genusansikte* (SOU 1998:3). Stockholm: Fritzes.

Peterson, Janice & Lewis, Margaret (red.) (1999), *The Elgar Companion to Feminist Economics*. Aldershot: Edward Elgar.

Pujol, Michèle A. (1992), *Feminism and Anti-Feminism in Early Economic Thought*. Aldershot: Edward Elgar.

SCB (2003), *Tid för vardagsliv. Kvinnors och mäns tidsanvändning 2000/01*. Serien Levnadsförhållanden rapport 99.

Sen, Amartya (2002), *Utveckling som frihet*. Bokförlaget Daidalos.

Smith, Nina, Dex, Shirley, Vlasbom, Jan Dirk & Callan, Tim (2003), "The Effects of Taxation on Married Women's Labour Supply across Four Countries". I: *Oxford Economic Papers*, vol. 55 nr 3, s. 417–439.

Swamy, Anand, Stephen, Knack, Young, Lee, & Azfar, Omar, (2001), "Gender and Corruption". I: *Journal of Development Economics*, vol. 64, s. 25–55.

Thoursie, Anna (2005), "Föräldraförsäkringens effekter på sysselsättning och löner – olika för kvinnor och män?". Bilaga 7 till *Reformerad föräldraförsäkring – Kärlek, omvårdnad, trygghet* (SOU 2005:73). Stockholm: Fritzes.

UNRISD (2005), *Gender Equality – Striving for Justice in an Unequal World*. Genève: United Nations Research Institute for Social Development.

Tidigare utgivet i samma serie

Genusforskning inom juridiken

av fil. dr Eva-Maria Svensson

Genusforskning inom arkeologin

av fil. dr Elisabeth Arwill Nordbladh

Genusforskning inom teknikvetenskapen

av professor Lena Trojer

Genusforskning inom socialantropologin

av professor Britt-Marie Thurén

Genusforskning inom kulturgeografin

av professor Gunnel Forsberg

Genusforskning inom psykologin

av docent Eva Magnusson

Genusperspektiv på språk

av docent Kerstin Nordenstam

Genusperspektiv på medicinen

av professor Anne Hammarström

Genusperspektiv på teologi

av docent Anne-Louise Eriksson

För innehållet i skrifterna svarar de enskilda författarna.